

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Petro Dubinsko,
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Procesinės staigmenos ir jų negalimumas civiliniame procese

Vadovas: doc. dr. Rimantas Simaitis

Recenzentė: doc. dr. Vīgita Vėbraitė

Vilnius

2019

TURINYS

TURINYS	2
ĮVADAS	3
1. PROCESINĖS STAIGMENOS SAMPRATA	5
1.1. Procesinės staigmenos samprata teisės doktrinoje.....	5
1.2. Procesinės staigmenos samprata teisės normose ir teismų praktikoje	9
2. PROCESINIŲ STAIGMENŲ RŪŠYS	13
2.1. Byloje dalyvaujančių šalių pateiktos procesinės staigmenos.....	13
2.2. Teismo pateiktos procesinės staigmenos	16
3. PROCESINĖS STAIGMENOS NEGALIMUMAS	18
3.1. Procesinės staigmenos negalimumo priežastys.....	18
3.1.1. Teisės į tinkamą teismo procesą pažeidimas	19
3.1.2. Piktnaudžiavimas teismo procesu.....	21
3.2. Galimos procesinės staigmenos	23
4. PROCESINIŲ STAIGMENŲ CIVILINIAME PROCESSE PASEKMĖS	25
4.1. Atsisakymas priimti teismui pateiktus įrodymus.....	25
4.2. Bauda ir nuostolių atlyginimas	28
4.3. Teismo sprendimo panaikinimas ir nuostolių atlyginimas.....	32
5. PROCESINĖS STAIGMENOS TEISMŲ PRAKTIKOJE	36
5.1. Procesinės staigmenos užsienio šalių teismų praktikoje	36
5.2. Procesinės staigmenos Lietuvos teismų praktikoje	43
IŠVADOS	53
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA	59
SUMMARY	60

IVADAS

Darbo temos aktualumas ir naujumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis¹ įtvirtina nuostatą, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Iš esmės, tokią asmens teisę galima apibūdinti kaip procesinio pobūdžio garantiją², užtikrinančią tinkamą kitų žmogaus teisių ir laisvių (pvz., teisės į nuosavybę, teisės į žalos atlyginimą ir pan.) gynybą. Ji įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus dėl asmens teisių ir laisvių kilusius ginčus būtų galima spręsti teisme. Kita vertus, ginčų sprendimo teisme procesas turi būti ne bet koks. Jis privalo užtikrinti, kad pažeistos subjekcinės teisės bei įstatymų saugomi interesai bus apginti ne tik veiksmingai, bet ir greitai, o teismo priimtas sprendimas – objektyvus. To nepadarius, būtų iškreipta konstitucinės asmens teisės kreiptis į teismą prasmė ir ši teisė taptų panaši į fikciją.³ Dėlto, įstatymų leidėjas nustato imperatyvią pareigą rūpintis proceso skatinimu, draudžia piktnaudžiauti procesu ir įpareigoja teismą būti nešališku.

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra tiesiogiai civilinio proceso teisės draudžiamas elgesys. LR Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 7 straipsnio 2 dalis numato, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ir atsikirtimai⁴. Piktnaudžiavimu paprastai yra laikomas toks įstatyme nustatytos teisės įgyvendinimas, kai tokia teise akivaizdžiai naudojasi ne pagal jos paskirtį⁵. Tai toks elgesys, kuris išoriškai atrodo teisėtas, tačiau turi paslėptą neteisėtą tikslą⁶ (pvz., vilkinti bylą, sukelti nepatogumų kitai šaliai, daryti jai spaudimą ir pan.).

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

² ABRAMAVIČIUS, A., Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Jurisprudencija, Nr. 3 (117), 2009, p. 21-40.

³ BRAZDEIKIS, A., Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, Daktaro disertacija, Vilnius, 2011.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje J.G. v. V.G., Nr. 3K-3-486/2013.

⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje A.N. v. J.K., Nr. 2-815-157/2015.

Piktnaudžiavimo procesu formų yra daug ir įvairių, tačiau viena dažniausiai pasitaikančių, kai šalys, siekdamos vilkinti teismo procesą, dalį turimos informacijos ar įrodymų pateikia ne iš karto teismo proceso pradžioje, o gerokai vėliau, nors tokius įrodymus turėjo ir apie juos žinojo. Tokiu atveju kyla rizika, kad pavėluotas įrodymų pateikimas bus pripažintas procesine staigmena ir teismas, siekdamas apsaugoti kitos šalies teisę į efektyvų ir greitą teismo procesą, atsisakys priimti tokius įrodymus⁷. Kita vertus, procesinės staigmenos gali atsirasti ir ne dėl procese dalyvaujančių šalių kaltės. Pasitaiko atvejų, kai tokias staigmenas sukuria pats bylą nagrinėjantis teismas priimdamas ginčo šalims netikėtą sprendimą, t. y. tokį, kurio esant tam tikrai situacijai nebuvo galima tikėtis. Nors šiuo atveju toks reiškinys nėra teismo bandymas vilkinti procesą, jis taip pat pažeidžia ginčo šalių konstitucinę teisę į teisingą teismo procesą. Žinoma, procesinių staigmenų gali būti ir daugiau, pavyzdžiui, jos gali pasireikšti per netinkamą proceso organizavimą arba priimant nutartis ne dėl bylos esmės, tačiau kita vertus, šiame darbe bus apsiribojama tik staigmenomis susijusiomis su pavėluotu įrodymų pateikimu ir netikėtais teismų sprendimais dėl bylos esmės.

Taigi, procesinės staigmenos, kad ir dėl kokių priežasčių jos atsirastų, civilinėse bylose yra nepageidautinos, nes pažeidžia vieną pamatinių žmogaus teisių – teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Nors iš pirmo žvilgsnio padėtis atrodo aiški, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje egzistuoja nemažai su procesinių staigmenų negalimumo principu susijusių problemų.

Visų pirma, komplikauta pati *procesinės staigmenos* sąvoka. Atsižvelgiant į tai, kad iki šiol nėra vieningo *procesinės staigmenos* apibrėžimo, nėra aišku, kaip nagrinėdami bylas teismai turėtų šį reiškinį nustatyti. Pavyzdžiui, kokiais kriterijais vadovaudamasis, teismas turėtų konstatuoti, kad pavėluotai pateikti įrodymai yra procesinė staigmena? Ar tai, kad viena šalis įrodymus pateikė ne teismo bylos nagrinėjimo pradžioje, o kita šalis apie tokių įrodymų egzistavimą nieko nežinojo, jau galima laikyti procesine staigmena? Ar tai, kad proceso šalis tikėjosi vienokio teismo sprendimo, o gavo kitokį, taip pat preziūuoja procesinės staigmenos atsiradimą?

Be pačios *procesinės staigmenos* sampratos, taip pat svarbu išsiaiškinti, kokiais atvejais šis reiškinys dažniausiai atsiranda ir kokias teises pasekmes jis sukelia tiek pačioms ginčo šalims, tiek bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui). Kadangi iki šiol šis klausimas Lietuvos teisės doktrinoje nebuvo išsamiai aptartas, šio **tyrimo objektu** ir pasirinktas procesinių staigmenų negalimumo principas.

⁷ Žr. CPK 181 straipsnio 2 dalį.

Tyrimo tikslas – įvertinti procesinės staigmenos sampratą teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, siekiant išsiaiškinti esminius kriterijus, pagal kuriuos, tam tikrus, civiliniame procese atliekamus veiksmus būtų galima pripažinti kaip procesines staigmenas. Taip pat ištirti, kokio pobūdžio bylose, t. y. kokiam kontekste ir kodėl minėtas reiškinys atsiranda bei kokias teises pasekmes jis sukelia.

Tyrimo uždaviniai – apibūdinti pagrindinius procesinės staigmenos požymius bei nustatyti kokiais atvejais veiksmas civiliniame procese gali būti pripažintas procesine staigmena. Be to, išsamiai išnagrinėjus Lietuvos ir kitų šalių teismų praktiką, išsiaiškinti kokios yra esminės procesinių staigmenų atsiradimo priežastys ir įvertinti kokie iš to kyla padariniai.

Tyrimo metodai – lingvistinis, teleologinis bei sisteminis. Lingvistinis metodas šiame darbe naudojamas siekiant nustatyti teisės normose vartojamų sąvokų prasmę. Teleologinis metodas pasitelkiamas norint įvertinti tikruosius įstatymų leidėjo tikslus įtvirtinant atitinkamas teisės normas. Sistemines analizės metodas panaudotas ketinant nustatyti procesinių staigmenų reikšmę civilinei teisei, o taip pat įvertinti teismų požiūrį į procesinių staigmenų negalimumo principą. Tyrimo metu naudojamas ir lyginamasis metodas, kuomet lyginama teismų praktika skirtingose šalyse.

1. PROCESINĖS STAIGMENOS SAMPRATA

Prieš pradėdant vertinti procesinių staigmenų poveikį civiliniame procese dalyvaujantiems asmenims, pirmiausia būtina išsiaiškinti ir suprasti pačią *procesinės staigmenos* sąvoką. Tą daryti verčia aiškių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima tam tikrą veiksmą ar sprendimą pripažinti procesine staigmena, nebuvimas. Praktika rodo, kad daugelyje atvejų, apsiribojama subjektyviu teismų vertinimu, o aiškių ir vieningų teisės aktuose apibrėžtų kriterijų nėra. Taigi, pagrindinis šios dalies tikslas – vadovaujantis teisės doktrina bei pozityviojoje teisėje pateikiama samprata, nustatyti esminius procesinės staigmenos požymius.

1.1. Procesinės staigmenos samprata teisės doktrinoje

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas sąvoką *staigmena* apibūdina kaip įvykį, kuris nutinka *staiga* arba *netikėtai*⁸. Tame pačiame žodyne žodis *staiga* yra suprantamas kaip

⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, www.lkiis.lki.lt

greitai, o *netikėtumas* suvokiamas kaip tai, kas yra nelaukta⁹. Lietuvių kalbos žodyne pateikiama *staigmenos* samprata yra labai panaši – netikėtas įvykis, netikėtumas, siurprizas¹⁰. Kita vertus, kai kuriuose užsienio kalbų žodynuose (pvz., Longman Dictionary of Contemporary English) ši sąvoka aiškinama kiek plačiau. Šiuo atveju, ji apibūdinama ne tik kaip netikėtas (angl. *unexpected*), tačiau ir neįprastas (angl. *unusual event*) įvykis¹¹. Taigi, vertinant grynai lingvistiniu požiūriu, *staigmena*, visų pirma, galima apibūdinti kaip įvykį, kuris nutinka netikėtai, t. y. jis nebuvo lauktas, asmuo nesitikėjo, kad tai gali įvykti. Tai taip pat gali būti laikoma įvykiu, kuris esant tam tikroms aplinkybėms nėra įprastas, kitaip tariant, esant tokiai konkrečiai situacijai tokio pobūdžio įvykis paprastai nenutinka.

Vis dėlto, nors iš pirmo žvilgsnio *staigmenos* sąvoka atrodo pakankamai aiški, ginčo nagrinėjimo teisme metu jos interpretavimas gali sukelti nemažai problemų. Pavyzdžiui, kaip įvertinti netikėtumo veiksnį? Kaip nustatyti ar asmuo tam tikro įvykio tikėjosi ar nesitikėjo? Pagal kokius kriterijus reikia įvertinti, ar toks įvykis, esant konkrečioms aplinkybėms yra įprastas ar ne? Tokiu atveju, viskas tampa itin priklausoma nuo subjektyvaus vertinančiojo požiūrio.

Kita vertus, sąvokos analizę ir problemos sprendimo paiešką šiek tiek palengvina tai, kad ji apima ne bet kokias, o tik *procesines* staigmenas. Šiame darbe apsiribojama tik staigmenomis, kurios įvyksta teismo proceso metu, t.y. netikėtais, kurie atsiranda arba gali atsirasti asmenims ginant pažeistas teises.

Pati proceso teisė aiškiai nusako, kaip apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę teisę ir užtikrinti jos įgyvendinimą. Čia valstybė negali vartodama prievartą beatodairiškai ginti kiekvieno tokios gynybos prašančio asmens. Ji privalo įsitikinti gynybos prašančios šalies teisumu, todėl siekdama išspręsti ginčą, naudoja tam tikrą procedūrą pagal kurią išaiškinamos ir taikomos teisės normos¹². Esant aiškioms teismo procesą reglamentuojančioms teisės normoms šalis iš anksto žino kaip jis vyks ir kokios bus pasekmės atlikus vieną ar kitą procesinį veiksma. Jos gali numatyti kokie padariniai ginčo nagrinėjimo metu įvyks esant vienokioms ar kitokioms aplinkybėms. Visa tai

⁹ Ibid.

¹⁰ Lietuvių kalbos žodynas, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, www.lkz.lt

¹¹ Longman Dictionary of Contemporary English, Pearson Education Limited, 2007.

¹² LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS, V., Civilinio proceso teisė I tomas, Vilnius: Justitia, 2003, p. 22.

užtikrina teisinių santykių stabilumą ir tai, kad byla bus išspręsta tinkamai¹³. Nepaisant to, proceso metu neretai pasitaiko staigmenų (netikėtumų), t. y. įvykių, kurių procese dalyvaujančios šalys ar teismas nesitikėjo ar negalėjo tikėtis. Tad iš pirmo žvilgsnio, *procesinės staigmenos* samprata turėtų būti labai paprasta – tai įvykis, kuris nutinka teismo proceso metu ir šio įvykio ginčo šalys ar teismas nelaukė. Toks įvykis esamomis aplinkybėmis nėra įprastas. Vis dėlto, kaip jau buvo minėta anksčiau, problema išlieka tame, jog nėra aišku, kokiais kriterijais vadovaujantis yra nustatomas netikėtumo buvimas.

Lietuvos teisės doktrinoje procesinių staigmenų klausimą, viename iš savo darbų paliečia dr. Aurimas Brazdeikis, prof. dr. Vytautas Nekrošius ir kiti mokslinės studijos autoriai¹⁴. Nors šiame darbe *procesinės staigmenos* sąvokos apibrėžimas nėra akivaizdžiai išskirtas, iš studijos konteksto galima matyti, kad ji labiausiai siejama su naujų įrodymų pateikimu laiku, t. y. CPK 314 straipsnio nuostatomis. Šiuo atveju, pasak autorių, procesinė staigmena įvyksta tada, kai ginčo šalis nuslepia bylai reikšmingus duomenis nuo kitos besibylinėjančios šalies ir teismo bei pateikia juos vėliau nors turėjo visas galimybes tokius duomenis pateikti dar proceso pradžioje. Darbe įvardinami ir pakankamai aiškūs kriterijai, kada pavėluotą įrodymų pateikimą galima laikyti staigmena, t. y. kai įrodymus pateikianti šalis žinojo apie tokių įrodymų buvimą, suprato jų svarbą bylos aplinkybėms nustatyti, tačiau sąmoningai jų nepateikė, o kita šalis, priešingai – apie tokių įrodymų buvimą nieko nežinojo. Iš esmės čia yra palaikoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) pozicija¹⁵. Tik reikia pažymėti, kad vietoje *procesinės staigmenos*, autoriai vartoja *netikėtumo* sąvoką, kas iš esmės gali būti vertinama kaip sinonimai.

Procesinės staigmenos šiek tiek detaliau analizuojamos ir dr. Virgilijaus Valančiaus bei dr. Rimvydo Norkaus publikacijoje¹⁶. Čia taip pat nėra tiesiogiai įvardintas konkretus šio reiškinio apibrėžimas, tačiau iš konteksto galima suprasti, kad *procesinės staigmenos* sąvoka vėlgi siejama su netikėtumo faktoriumi. Čia taip pat reikia paminėti, kad straipsnyje procesinės staigmenos nagrinėjamos ne pavėluotai pateiktų

¹³ Šiuo atveju, tinkamas bylos sprendimas reiškia ne paties sprendimo teisingumą, o kad pats ginčo sprendimo procesas vyks tinkamai ir teisingai.

¹⁴ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V., *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*, Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB Vespila v. UAB Aksa, Nr. 3K-3-218-916/2016.

¹⁶ VALANČIUS, V., NORKUS, R., *Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso*, *Jurisprudencija*, Nr. 3 (81), 2006, p. 95.

įrodymų, o teismo sprendimų aspektu, t. y. kai teismas priima sprendimą remdamasis argumentais ar aplinkybėmis, kurių proceso dalyviai neįžvelgė ir kurie teismo posėdyje visiškai nebuvo svarstomi. Šiuo atveju, netikėtimo šaltiniu tampa ne ginčo šalys, o bylą nagrinėjantis teismas.

Užsienio šalių teisės doktrinoje procesinės staigmenos samprata yra labai panaši. Advokatas Neal Bevans, savo knygoje *Civil Law and Litigation for Paralegals* aptaria civilinio proceso stadijas ir teigia, kad teismo proceso metu įrodymų pateikimui paprastai yra nustatomas konkretus laikas per kurį visi turimi įrodymai turėtų būti pateikti. Visos byloje dalyvaujančios šalys turi būti tikros, kad pasibaigus šiam proceso etapui, neatsiras netikėtų liudininkų, naujų įrodymų ir neįvyks kokių nors dramatiškų įvykių. Toks principas yra įdiegtas tam, kad paskatinti šalis kaip galima daugiau sužinoti apie bylą iki prasidės teismo posėdis¹⁷. Taigi, nors čia taip pat nepateiktas konkretus *procesinės staigmenos* apibrėžimas, tačiau iš konteksto galima suprasti, kad jis irgi siejamas su tyčiniu nesavalaikišku įrodymų pateikimu.

Savo publikacijoje *The Disappearance of Civil Trial in the United States*, Jeilio universiteto teisės profesorius John Langbein taip pat užsimena apie procesines staigmenas, teigdamas, kad anglosaksų teisėje, tai vienareikšmiškai neigiamas reiškinys, pertraukiantis teismo procesą. Jeigu viena iš šalių pateikia reikšmingą įrodymą apie kurį kita ginčo šalis iki teismo posėdžio nežinojo, pastaroji, tikėtina, prašys atidėti teismo posėdį ir tokiu būdu teismo procesas užsitęs¹⁸. Taigi, procesinė staigmena čia vėlgi labiau siejama su įrodymų pateikimu laiku.

Clark Hudson ir Elizabeth Harris teikdami pasiūlymus dėl procesinių staigmenų išvengimo, šį reiškinį apibūdina kaip įvykį, kurio byloje dalyvaujančios šalys negali prognozuoti¹⁹. Straipsnyje taip pat pateikiami ir šaltiniai iš kurių tokios procesinės staigmenos atsiranda. Visų pirma tai bylą nagrinėjantis teisėjas, ieškovas, atsakovas ir galiausiai gali būti ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys. Tai iš esmės atitinka anksčiau išsakytą poziciją, kad procesinės staigmenos gali būti siejamos ne tik su pavėluotai teikiamais įrodymais, bet ir teismų sprendimais²⁰.

¹⁷ BEVANS, N., *Civil Law and Litigation for Paralegals*, McGraw-Hill Business, 2009, p. 165.

¹⁸ LANGBEIN, J. H., *The Disappearance of Civil Trial in the United States*, *The Yale Law Journal*, Nr. 122 (522), 2012, p. 530.

¹⁹ HUDSON, C. R., HARRIS, E. A., *Dealing with Surprises at Trial*, DRI, March, 2015.

²⁰ VALANČIUS, V., NORKUS, R., *Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso*, *Jurisprudencija*, Nr. 3 (81), 2006, p. 95.

Apibendrinant galima pastebėti, kad tiek Lietuvos, tiek ir kitų šalių teisės doktrinoje tiesioginio vieningo *procesinės staigmenos* apibrėžimo nėra. Vis dėlto, analizuojant kitas civilinio proceso teisės problemas (pvz., piktnaudžiavimą teise, įrodymų vertinimą ir pan.) ši sąvoka yra minima ir dažniausiai suprantama kaip teismo, ginčo šalių ar kitų byloje dalyvaujančių asmenų veiksmas, kurio kiti proceso dalyviai nesitikėjo ir esamom aplinkybėm negalėjo tikėtis (pvz., naujų įrodymų pateikimas procesui einant į pabaigą, teismo sprendimo argumentavimas aplinkybėmis, kurios proceso metu nebuvo aptariamoms ir pan.).

Kita vertus, taip pat svarbu pabrėžti, kad veiksmo ar sprendimo pripažinimas procesine staigmena sukelia reikšmingas teises pasekmes (pvz., teismas gali atsisakyti priimti pateiktus įrodymus), todėl turi būti labai aiškūs kriterijai, kuriais remiantis galima nustatyti, kad įvyko būtent procesinė staigmena. Nors analizuojant teisės doktriną, tokių aiškiai ir tiesiogiai įvardintų kriterijų rasti nepavyko, vis dėlto, galima išskirti keletą esminių procesinės staigmenos bruožų. Pirmia, oponuojanti ginčo šalis ir bylą nagrinėjantis teismas tokios informacijos nežinojo ir esamomis aplinkybėmis negalėjo žinoti. Antra, procesinę staigmeną pateikusi šalis turėjo galimybę tą informaciją pateikti iki bylos nagrinėjimo teismo posėdyje pradžios, tačiau siekdama savanaudiškų tikslų to tyčia nepadarė. Svarbu ir tai, kad visi šie požymiai turi būti vienu metu. Nors vienam jų neesant, veiksmo procesine staigmena pripažinti būtų negalima.

Kiek kitokie požymiai yra tuo atveju, kai procesinę staigmeną pateikia teismas. Čia procesinė staigmena atsiranda tada, kai teismo sprendimas (nutarimas) remiasi aplinkybėmis ar teisės normomis, kurios proceso metu nebuvo aptariamoms. Šiuo atveju, kriterijų ir tuo pačiu subjektiškumo be abejo yra mažiau.

1.2. Procesinės staigmenos samprata teisės normose ir teismų praktikoje

Apžvelgus procesinės staigmenos sampratą teisės doktrinoje, taip pat svarbu įvertinti, kaip ši sąvoka yra suprantama įstatymų leidėjo bei teismų. Čia reikia pastebėti, kad pats CPK tiesioginio procesinės staigmenos apibrėžimo taip pat nepateikia. Šiame teisės akte *staigmenos* ar *netikėtumo* sąvoka niekur neminama. Vis dėlto, kai kurios šio Kodekso nuostatos leidžia numanyti apie staigmenų civiliniame procese egzistavimą. Pavyzdžiui, CPK 7 straipsnio 2 dalis nurodo, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo <> rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir

argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai²¹. CPK 181 straipsnio 2 dalis numato pasekmes už tokių reikalavimų nesilaikymą, įtvirtindama nuostatą, kad teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą²². Galiausiai, CPK 314 straipsnis nurodo, kad apeliacinės instancijos teismas (su tam tikromis išimtimis) atsisako priimti naujus įrodymus, jeigu jie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme. Procesinių staigmenų klausimas paliečiamas ir CPK 263 straipsnio 2 dalyje, kuri sako, kad teismas pagrindžia savo sprendimą tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo iširtos teismo posėdyje²³.

LR Civilinio proceso kodekso komentaras visus anksčiau minėtus veiksmus įvardina kaip piktnaudžiavimą teise ir teisės į tinkamą teismo procesą principo pažeidimą²⁴. Iš to netiesiogiai seka, kad Lietuvos įstatymų leidėjas procesinę staigmeną laiko vienu iš būdų piktnaudžiauti teise ir sieja tai su įrodymų pateikimo nesavalaikiškumu, kas iš esmės atitinka teisės doktrinos požiūrį. Vis dėlto, tai kartu yra ir teisės į teisingą teismo procesą principo pažeidimas, kuris padaromas teismui priimant sprendimą nesiremiant tais argumentais ir tomis aplinkybėmis, kurios buvo aptartos bylos nagrinėjimo metu.

Panaši samprata egzistuoja ir užsienio šalių teisės normose. Pavyzdžiui, Kanados Kvebeko provincijos Civilinio proceso kodekso 99 straipsnis nurodo, kad ieškinyje turi būti nurodyti visi faktai, kuriais jis paremtas. Taip pat privalo būti pateikiama visa, kas galėtų būti staigmena kitai šaliai ar sukelti netikėtas diskusijas²⁵. Švedijos Civilinio proceso kodekso 43 straipsnio 10 dalis numato, kad jeigu vėlesnėse proceso stadijose šalis pateikia įrodymus arba pamini aplinkybes, kurios nebuvo aptartos anksčiau ir yra pagrindo manyti, kad tokiu būdu yra siekiama vilkinti teismo procesą ar pateikti kitai šaliai staigmeną, tai į tokius įrodymus ar aplinkybes gali būti neatsižvelgiama. JAV Federalinės civilinio proceso taisyklės (26 taisyklė), taipogi kalba apie pareigą pateikti visą su įrodymais susijusią informaciją dar iki bylos nagrinėjimo teismo posėdyje pradžios²⁶. Vokietijos Civilinio proceso kodeksas irgi nepateikia *procesinės staigmenos apibrėžimo* ir nenaudoja tokios sąvokos apskritai, tačiau kodekso 273 straipsnis numato,

²¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ LR Civilinio proceso kodekso komentaras I dalis, Vilnius: Justitia, 2004, p. 69.

²⁵ Quebec Code of Civil Procedure, chapter C-25.01, 2016.

²⁶ Federal Rules of Civil Procedure, Rule 26. , 115th Congress 1st Session, December 1, 2017.

kad dar iki pirmojo teismo posėdžio pradžios, teisėjas nustato terminus iki kada turi būti pateikti visi reikalingi paaiškinimai ir komentarai. Be to, to paties kodekso 282 straipsnis nurodo, kad jeigu viena šalis turi argumentus į kuriuos kita šalis iš karto teismo posėdžio metu negalėtų atsakyti, tai tokia informacija turi būti pateikta iki teismo posėdžio pradžios, kad priešinga šalis turėtų pakankamai laiko tinkamai paruošti atsikirtimą²⁷.

Svarbu ir tai, kaip procesinės staigmenos apibrėžiamos teismų praktikoje. Nors nagrinėdamas civilines bylas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas procesinės staigmenos sąvoką vartoja, tačiau nedetalizuoja jos apibrėžimo ir dažniausiai teikia nuorodas į Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) nutartis (sprendimus). Pastarasis teismas procesinės staigmenos taip pat neapibrėžia, tačiau paaiškina procesinių staigmenų negalimumo principą, kuris suprantamas kaip garantija, kad pareiškėjas, apibrėždamas bylos nagrinėjimo ribas (nurodydamas skundo pagrindą ir dalyką), gali pagrįstai tikėtis, kad teismas, priimdamas galutinį procesinį sprendimą dėl ginčo išsprendimo, nuspręs dėl jo ginamos teisės ar ginamo įstatymų saugomo intereso tik nagrinėjamos bylos ribų apimtyje, kad teismo sprendimu nebus nustatyti faktai ir teisiniai santykiai, kurie nėra susiję su nagrinėjamu ginču²⁸. Toks požiūris iš esmės atitinka teisės doktrinoje pateiktą procesinės staigmenos sampratą, t.y., kad procesine staigmena laikomas teismo sprendimas išeinantis už nagrinėjamos bylos ribų apimties. Tai reiškia, kad teismas, priimdamas sprendimą, vadovaujasi faktais, kurie nebuvo aptariami bylos nagrinėjimo metu.

2004 m. kovo 24 d. nutartyje LVAT taip pat išsakė nuomonę, jog procesinės staigmenos negalimumo principas reiškia, kad teismo sprendime negali būti daromos sprendimą lemiančios išvados, apie kurių galimumą proceso dalyviams nebuvo žinoma ir proceso metu dėl jų nebuvo ginčijamasi, nebuvo įrodinėjamas jų pagrįstumas ar nepagrįstumas. Sprendimų priėmimas tokiu būdu taip pat nesuderinamas su reikalavimu, kad procesas vyktų teisingai (sąžiningai) bei reikalavimu užtikrinti teisę į gynybą²⁹.

Procesinės staigmenos klausimas dažnai iškyla ir svarstant su įrodymų pateikimu susijusius klausimus. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) savo 2016 m. gruodžio 21 d. nutartyje Nr. 3K-3-538-313/2016 konstatavo, kad atsakovė

²⁷ Code of Civil Procedure, Bundesgesetzblatt, Federal Law Gazette, 5 December 2005.

²⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, 2014 m. gruodžio 17 d. nutartis administracinėje byloje R.B. v. Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos, Nr. A442-2031/2014.

²⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, 2004 m. kovo 24 d. nutartis administracinėje byloje, Nr. N-12-344-04.

rašytinius paaiškinimus pateikė likus tik maždaug 4 darbo dienoms iki teismo posėdžio, nesąžiningai naudojosi procesinėmis teisėmis (CPK 42 str.), todėl juos priėmus buvo apribotos ieškovės galimybės pateikti savo paaiškinimus ir argumentus bei pažeistas šalių lygiateisiškumo principas. Pateikdama rašytinius paaiškinimus, atsakovė papildė savo atskirąjį skundą visiškai naujais argumentais ir aplinkybėmis³⁰. Iš to taip pat galima suvokti, kad teismai procesinę staigmeną apibrėžia ne tik kaip netikėtą teismo sprendimą, bet ir akivaizdžiai pavėluotą įrodymų pateikimą.

Panašios pozicijos laikomasi ir užsienio šalių teismų praktikoje. Pavyzdžiui, JAV Misurio valstijos apeliacinis teismas byloje Layman v. Southwestern Bell Telephone Co. konstatavo, kad atsakovas, teikdamas atsiliepimą į ieškinį, privalėjo pateikti visus jam žinomus argumentus, kurie galėtų jam padėti išvengti civilinės atsakomybės. Kadangi pradinėje proceso stadijoje atsakovas to nepadarė, vėlesnis argumentų pateikimas tapo procesine staigmena ieškovui³¹.

Tuo tarpu pagal Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo praktiką procesinių staigmenų draudimas yra teisės būti išklausytam sudedamoji dalis, neleidžianti, kad ginčo baigtis būtų nulemta bylos nagrinėjimo metu nesvarstytų faktinių arba teisinių aplinkybių, į kurias šalis neatkreipė ir neturėjo atkreipti dėmesio³².

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad kaip ir teisės doktrinoje, teismų praktikoje tiesioginio ir tikslaus procesinės staigmenos sąvokos apibrėžimo nėra. Kita vertus, analizuotų bylų kontekstas leidžia numanyti, kad ši sąvoka dažniausiai yra siejama su dviem skirtingais aspektais, t. y. su pavėluotu įrodymų pateikimu bei teismo sprendimo netikėtumu. Pirmuoju atveju, pagrindiniais procesinės staigmenos atpažinimo kriterijais galima laikyti tas aplinkybes, kai įrodymus teikianti šalis žinojo apie tokių įrodymų buvimą anksčiau, tačiau siekdama savanaudiškų tikslų, tyčia juos pateikė vėliau, o kita šalis apie tokių įrodymų buvimą nežinojo ir neturėjo galimybės tinkamai į juos reaguoti. Antruoju atveju, turi būti vertinama, ar teismo sprendimo argumentavimas remiasi tomis aplinkybėmis ir teisės normomis, kurios buvo aptartos teismo proceso metu. Būtina nustatyti, ar vadovaujantis teisme pateiktais faktais ir teisės normomis buvo galima tikėtis tokio sprendimo, kokį priėmė teismas.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje UAB Sprendimų medis v. AB Akša, Nr. 3K-3-538-313/2016.

³¹ Missouri Court of Appeals, June 21, 1977, No. 37746, Eileen Layman v. Southwestern Bell Telephone Co.

³² VALANČIUS, V., NORKUS, R., Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso, Jurisprudencija, Nr. 3 (81), 2006, p. 95.

2. PROCESINIŲ STAIGMENŲ RŪŠYS

Išnagrinėjus procesinės staigmenos sampratą paaiškėjo, kad tokios staigmenos dažniausiai atsiranda iš dviejų šaltinių. Visų pirma, jas gali sukurti pačios byloje dalyvaujančios šalys, o antra, prie procesinių staigmenų atsiradimo gali prisidėti ir byla nagrinėjantis teismas.

Byloje dalyvaujanti šalis procesinę staigmeną kitai šaliai ar teismui dažniausiai pateikia per įrodymus. Tai atvejis, kai pateikti įrodymai kitai šaliai yra netikėti, o patį netikėtumą lemia ne tik pats įrodymų turinys, bet ir laikas, kada tie įrodymai pateikiami. Kitas, neretai pasitaikantis atvejis, kuomet teismo sprendimas byloje dalyvaujančioms šalims yra netikėtas, kai remiamasi tomis aplinkybėmis ir teisės normomis, kurios nebuvo nagrinėtos teismo proceso metu, t. y. nei byloje dalyvaujančios šalys, nei teismas iki sprendimo priėmimo nebuvo išsakę savo pozicijos dėl sprendime minimų argumentų.

Taigi, šios dvi procesinių staigmenų rūšys ir jų atsiradimo priežastys toliau bus aptariamoms detalčiau.

2.1. Byloje dalyvaujančių šalių pateiktos procesinės staigmenos

CPK 225 straipsnis numato, kad teismui priėmus ieškinį prasideda pasirengimo byla nagrinėti teisme stadija. Priimtas ieškinys siunčiamas atsakovui ir tretiesiems asmenims, nustatomas terminas atsiliepimams pateikti, patikslinama šalių įrodinėjimo našta ir atliekami kiti veiksmai, kurie teismo manymu yra reikalingi tam, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta teismo posėdyje. Gavęs atsakovo ir kitų šalių atsiliepimus, teismas nustato parengiamojo posėdžio vietą, datą bei apie tai informuoja visus byloje dalyvaujančius asmenis. Jeigu teismas mano, kad papildomi pasirengimo nagrinėti byla veiksmai nereikalingi, tai gali iš karto po atsiliepimų gavimo priimti nutartį dėl bylos nagrinėjimo teismo posėdyje³³.

Būtina atkreipti dėmesį, kad svarbiausias tokios pasirengimo stadijos tikslas – iki galo suformuluoti ieškovo reikalavimus ir atsakovo atsikirtimus bei šalims pateikti ar

³³ NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V., BRAZDEIKIS, A., Pasirengimo nagrinėti civilines bylas teisme įtaka bylai išnagrinėti per protingą laiką. Teisė, Nr. 98, 2016, p. 8-15.

teismui surinkti visus byloje reikalingus įrodymus³⁴. Teisę pateikti tokius įrodymus turi visi byloje dalyvaujantys asmenys (žr. CPK 42 str.).

Bet kuriuo atveju, esminis principas yra susijęs su tuo, jog visi turimi įrodymai turi būti pateikiami dar prieš pradėdant nagrinėti bylą teismo posėdyje (žr. CPK 112 str., 225 str., 226 str.). Įrodymų pateikimas yra byloje dalyvaujančių šalių pareiga, kadangi jie privalo įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi³⁵. Be to, teismas gali įpareigoti byloje dalyvaujančias šalis pateikti papildomus įrodymus, kurie teismo nuomone yra reikalingi. Įrodymai privalo būti pateikiami kaip galima anksčiau, kad teismas ir byloje dalyvaujantys asmenys turėtų pakankamai laiko su jais susipažinti. Naujų įrodymų pateikimas vėlesnėse teismo proceso stadijose dažniausiai reikalauja atidėti bylos nagrinėjimą, nes kitoms byloje dalyvaujančioms šalims ir teismui reikalingas laikas šiems įrodymams išnagrinėti ir naujiems atsikirtimams parengti. Tokiu atveju teismo posėdis yra užvilkinamas bei pažeidžiamas proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai (žr. CPK 7 str.).

Be to, reikalavimas pateikti visus įrodymus rengiantis bylos nagrinėjimui leidžia užtikrinti įrodymų atskleidimo taisyklės laikymąsi, t. y., kad kiekviena byloje dalyvaujanti šalis turi teisę dar iki prasidedant teismo procesui sužinoti, kokių įrodymų turi kita šalis ir atitinkamai tam pasirengti³⁶.

Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad pati civilinio proceso struktūra suponuoja, jog pavėluotas įrodymų pateikimas yra vertinamas neigiamai, nes neretai tampa staigmena kitoms šalims ir (arba) teismui, dėl ko pažeidžiamas teisės į tinkamą teismo procesą ir daugelis kitų esminių teisės principų.

Kitas svarbus klausimas – dėl kokių priežasčių tokios procesinės staigmenos atsiranda? Šiuo atveju, reikia pastebėti, kad priežastys gali būtų dvejopo pobūdžio, t. y. tyčinės, kai byloje dalyvaujanti šalis turi galimybę pateikti įrodymus laiku, tačiau to nedaro ir netyčinės, kuomet vėlavimas nutinka ne dėl byloje dalyvaujančios šalies kaltės. Priežastys vilkinti teismo procesą pavėluotai teikiant įrodymus, gali būti įvairios. Detaliau jos bus aptariamos tolimesnėse šio darbo dalyse, tačiau iš anksto galima pastebėti, kad dažniausiai jos būna susiję su keletu tikslų: a) byloje dalyvaujanti šalis jaučia, kad teismo sprendimas jai gali būti nepalankus, todėl siekia laimėti laiko, kad suspėtų atlikti veiksmus, po kurių būtų maksimaliai sumažintos neigiamos nepalankaus teismo

³⁴ Ibid.

³⁵ LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS, V., Civilinio proceso teisė I tomas, Vilnius: Justitia, 2003, p. 409.

³⁶ Ibid.

spendimo pasekmės; b) byloje dalyvaujanti šalis siekia, kad kita besibylinėjanti šalis patirtų kuo daugiau su teismo procesu susijusių išlaidų, nes tikisi, kad didelės bylinėjimosi išlaidos privers ją sudaryti taikos sutartį arba pripažinti kitos šalies reikalavimus; c) psichologinis spaudimas, t. y. kai viena šalis siekia psichologiškai paveikti kitą šalį, kuo ilgiau bylinėjantis ir taip darant jai ne tiek materialinę, kiek moralinę žalą.

Pirmasis atvejis itin dažnai pastebimas bankroto arba skolos išieškojimo bylose. Pavyzdžiui, kai atsakovas mano, jog skola ieškovui bus priteista, todėl grėšia išieškojimas iš turimo turto. Jei nuosavybės teisės į tą turtą nėra suvaržytos, atsakovas stengsis jį kuo skubiau perleisti kitiems asmenims, kad išvengtų išieškojimo. Kita vertus, tokiems veiksams atlikti reikia laiko, todėl bus stengiamasi, kad teismo procesas užtruktų kaip galima ilgiau. Antrasis atvejis dažniausiai taikomas, kuomet reikšmingai skiriasi šalių turtinė padėtis. Vilkindama teismo procesą, turtingesnė šalis siekia padaryti kaip galima didesnę materialinę žalą mažiau turtingai šaliai, kad pastaroji neturėdama didelių finansinių išteklių bylinėjimuisi, sutiktų su pasiūlytomis taikos sąlygomis arba pati pareikštų norą susitarti taikiai. Trečiasis atvejis itin dažnas šeimos teisės bylose, kai psichologiškai stipresnis sutuoktinis, stengiasi bylinėtis kuo ilgiau, taip darydamas poveikį silpnesnei šaliai.

Vis dėlto, neretai pasitaiko ir atvejų, kai dėl pavėluoto įrodymų pateikimo juos pateikusi šalis nėra kalta, t. y. kai nėra vėluojama tyčia, siekiant kažkam pakenkti. Pavyzdžiui, šalis apie esamų įrodymų egzistavimą nežinojo ir jų buvimas paaiškėjo tik gerokai vėliau. Gali būti ir taip, kad apie įrodymų buvimą yra žinoma dar iki teismo posėdžio pradžios, tačiau objektyviai nebuvo galimybės tų įrodymų gauti. Pavyzdžiui, ekspertizės parengimas užtruko ilgiau nei tikėtasi.

Be to, procesinės staigmenos gali atsirasti ir ne dėl byloje dalyvaujančių šalių ar teismo veiksmų. Pavyzdžiui, pasitaiko atvejų, kai teismo metu liudininkas staiga pakeičia savo parodymus ir tai tampa staigmena ne tik teismui, bet ir tai šaliai, kurios naudai turėjo būti liudijama. Būna ir taip, jog liudininkas neatvyksta į teismo posėdį, o jo rasti nepavyksta.

Apibendrinant galima teigti, pavėluotas įrodymų pateikimas yra viena dažniausiai pasitaikančių procesinių staigmenų, o tokio reiškinio atsiradimo priežastys gali būti labai įvairios. Įrodymai gali būti teikiami pavėluotai tiek dėl byloje dalyvaujančių šalių tyčinių veiksmų, kuriuos vėlgi lemia labai skirtingos priežastys, tiek dėl kitų objektyvių aplinkybių, kurios nebūtinai yra susijusios su tyčiais procesinę staigmeną pateikusios šalies veiksmais.

2.2. Teismo pateiktos procesinės staigmenos

Kaip jau buvo minėta, procesinės staigmenos šaltiniu gali būti ir bylą nagrinėjantis teismas. CPK 263 straipsnis numato, jog teismo sprendimas turi būti teisėtas ir pagrįstas. Teismas sprendimą pagrindžia tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje. Taigi, minėtas straipsnis labai aiškiai leidžia suprasti, kad sprendimas turi būti argumentuotas ir paremtas tik tokiais įrodymais bei aplinkybėmis, kurios buvo aptartos teismo posėdžių metu. Tinkamos motyvacijos nebuvimas yra vienas iš teismo sprendimo negaliojimo pagrindų (žr. CPK 329 str. 2 d.). Vis dėlto dažnai pasitaiko atvejų, kai teismo sprendimas yra netinkamai pagrįstas arba remiasi aplinkybėmis dėl kurių nebuvo diskutuota teismo posėdžio metu. Tai yra vienos iš dažniausių priežasčių dėl kurių šalys kreipiasi į apeliacinės instancijos teismą.

Esminė problema yra tame, kad jokie pagrindiniai teisės aktai nenurodo, kokį sprendimą galima laikyti pagrįstu. Koks sprendimas yra motyvuotas ir koks ne paliekama išaiškinti patiems teismams. Kita vertus, 2006 m. sausio 16 d. sprendime LR Konstitucinis teismas yra išaiškinęs, kad iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja, jog kiekvienas teismo nuosprendis turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui pagrįsti. Taip pat pažymėta, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad teismo nuosprendyje negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio priėmimui. Teismo nuosprendžiai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija³⁷.

Kiek aiškesnius ir konkretesnius kriterijus tinkamam teismų sprendimų motyvavimui pateikia Teisėjų taryba savo rekomendacijose dėl teismų procesinių sprendimų kokybės standartų³⁸. Šiose rekomendacijose išskiriami septyni punktai iš kurių kiekvienas vėliau yra detalizuojamas:

1. Teismo sprendimas turi būti teisingas ir teisėtas.
2. Teismo sprendimas turi būti įtikinamas.

³⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas [žiūrėta 2019 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>

³⁸ Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo.

3. Teismo sprendimas turi būti skaidrus.
4. Teismo sprendimas turi būti nuoseklus, o jo motyvai – pakankami.
5. Teismo sprendimas turi būti aiškus ir suprantamas.
6. Teismo sprendimas turi turėti aiškią struktūrą ir formą, būti lingvistiškai ir teisiškai korektiškas.
7. Teismo sprendimas atitinkamos instancijos teisme turi atspindėti šios instancijos teismo ypatumus.

Rekomendacijose nurodoma, kad teismo sprendimo motyvų pakankamumas pirmiausia reiškia, kad turi būti aiškiai atsakyta į esminius bylos klausimus. Iš teismo pateiktų motyvų turi būti aišku, kokie bylos aspektai buvo ginčijami, o kokie ne, todėl sprendimo motyvai paprastai turi būti rengiami atsižvelgiant į atitinkamas problemas. Sprendime turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų jam pagrįsti. Iš teismo sprendimo motyvų turi būti matoma, kad teismas turi poziciją dėl visų priimtų įrodymų ir dėl visų byloje kylančių klausimų. Tačiau tai nereiškia, kad kiekvienu aspektu pasisakoma išsamiai ir plačiai. Kartais gali pakakti ir glaustos motyvacijos, ypač kai atsakoma į argumentus, kurie yra akivaizdžiai nereikšmingi, nepagrįsti, pateikiami piktnaudžiaujant arba yra nepriimtini dėl kitų priežasčių. Sprendime nereikia pateikti bylai neaktualios informacijos. Teismo sprendimo motyvai neturi apsiriboti bendro pobūdžio samprotavimais ar teiginiais. Pernalyg bendro pobūdžio formuluotės, kurios vartojamos atsakant į konkrečius bylai reikšmingus argumentus ir galėtų būti įterpiamos į bet kokį sprendimą, nepateikiant jokių papildomų detalių ar būtent konkrečiam sprendimui būdingų motyvų, nėra tinkamas motyvavimas³⁹.

Be to, spręsdamas faktinių aplinkybių nustatymo klausimus teismas nurodo, kodėl tam tikrus įrodymus atmeta. Nepakanka tik nurodyti, kad remiamasi kitais įrodymais. Teismas taip pat turėtų nurodyti, kodėl tam tikrus ginčų argumentus atmeta. Teismo sprendimas turi didžiausią tikimybę neįtikinti tų, kuriems jis yra nepalankus, todėl motyvuojamojoje dalyje turėtų būti skiriamas pakankamas dėmesys bylą pralaimėjusios šalies argumentų įvertinimui. Iš teismo sprendimo turi būti aišku, kodėl bylą pralaimėjusios šalies argumentų ar pozicijos palaikymas prieštarautų teisės normoms ar byloje esantiems įrodymams. Rekomendacijose taip pat pažymima, kad savo sprendime teisėjas neturėtų moralizuoti, mėginti primesti savo asmeninių įsitikinimų ar pasaulėžiūros⁴⁰.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

Jei teismo sprendimas minėtų kriterijų neatitinka, didelė tikimybė, kad jis bus vertinamas kaip procesinė staigmena ir skundžiamas aukštesnės instancijos teismui.

3. PROCESINĖS STAIGMENOS NEGALIMUMAS

Taigi, iš ankstesniuose skyriuose atliktos analizės galima pastebėti, kad *procesinės staigmenos* sąvoka beveik visais atvejais yra siejama su pavėluotu įrodymų pateikimu arba netikėtu teismo sprendimu, t. y. kai teismas, priimdamas sprendimą remiasi aplinkybėmis, kurios nebuvo aptartos proceso metu. Vis dėlto, kyla klausimas, o kodėl tokio pobūdžio procesinės staigmenos yra negalimos? Kokios priežastys lemia jų negalimumą? Kodėl teisės požiūriu procesinės staigmenos vertintinos negatyviai? Kokias neigiamas pasekmes jos sukelia?

Gali būti, kad pavėluotą įrodymų pateikimą lėmė objektyviai pateisinamos priežastys. Taip pat gali būti, kad viena iš šalių visiškai nesidomėjo teismo procesu, todėl tam tikros informacijos pateikimas proceso metu jai tapo staigmena. Procese dalyvaujanti šalis turėjo visas galimybes šią informaciją gauti (sužinoti) dar iki teismo proceso pradžios, tačiau dėl savo pačios aplaidumo to nepadarė ir tuomet, kai tą informaciją pateikia kita šalis, tai tampa staigmena. Taigi, tokios aplinkybės kelia abejonių dėl to, ar tikrai visos procesinės staigmenos ir visais atvejais yra negalimos. Kokiais atvejais jų atsiradimas yra arba galėtų būti pateisinamas? Toliau šioje dalyje minėti klausimai ir bus aptariami.

3.1. Procesinės staigmenos negalimumo priežastys

Procesinių staigmenų negalimumo priežasčių yra nemažai, tačiau teisės doktrinoje dažniausiai išskiriama keletas atvejų dėl ko šis reiškinys civiliniame (ir ne tik) procese yra nepageidautinas. Pirma – procesinės staigmenos pažeidžia byloje dalyvaujančių asmenų teisę į tinkamą teismo procesą ir antra – procesinės staigmenos suteikia galimybę šalims piktnaudžiauti procesu⁴¹. Toliau šios priežastys bus aptartos detaliau.

⁴¹ NEKROŠIUS, V. Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus, Teisė, Nr. 102, 2017, p. 7-15. BRAZDEIKIS, A. at al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos, Vilniaus universiteto leidykla, 2016. AVERKIENĖ, D. Procesiniai terminai: teisingo ir efektyvaus civilinio proceso prielaida. Daktaro disertacija, Vilnius, 2015.

3.1.1. Teisės į tinkamą teismo procesą pažeidimas

LR Konstitucijos 30 straipsnis numato, kad asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Ši teisė kartu įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas sklandus ir efektyvus bylos nagrinėjimo procesas, priešingu atveju, asmens teisė kreiptis į teismą būtų pažeista.

Teisė į tinkamą teismo procesą gali apimti labai daug aspektų, pavyzdžiui, teisę būti išklausytam, teisę apskųsti teismo sprendimą, teisę turėti advokatą ir pan. Kita vertus, šioje dalyje pagrindinis dėmesys skiriamas dviems kitiems su teise į tinkamą bylos nagrinėjimą susijusiems aspektams, t.y. teisei į greitą teismo procesą bei teisei į argumentuotą teismo sprendimą. Tokį pasirinkimą suponuoja tai, kad šios dvi teisės yra glaudžiausiai susijusios su procesinėmis staigmenomis.

Teisės į greitą teismo procesą įgyvendinimas dažniausiai vertinamas atsižvelgiant į tai, ar laikomasi įstatymuose numatytų bylos nagrinėjimo terminų⁴². Nors daugeliu atvejų tokie terminai teisės aktuose nėra apibrėžti, kai kurių bylų (pvz., susijusių su darbo santykiais) laikas gali būti aiškiai apribotas. Bet kuriuo atveju, tiek byloje dalyvaujančios šalys, tiek teismas turi stengtis, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. Tokia būtinybė kyla dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, greita bylos baigtimi dažniausiai būna suinteresuotos abi ginčo šalys. Pavyzdžiui, ieškovas (kreditorius) kreipiasi dėl bankroto bylos iškėlimo atsakovui (skolininkui). Be jokios abejonės, jis siekia, kad byla būtų išnagrinėta kaip galima greičiau, nes nori perimti įkeistą turtą, jį parduoti ir taip padengti įsiskolinimą. Jeigu asmuo kreipiasi dėl žalos atlyginimo, tikriausiai taip pat nori, kad padaryta žala jam būtų kompensuota kaip galima greičiau. Antra, greitu bylos išnagrinėjimu suinteresuota ir pati valstybė. Ilgas teismo procesas trukdo teisėjui imtis spręsti kitas bylas ir taip sukuria bendrą sistemine su ilgu bylų nagrinėjimu susijusią problemą. Be to, kuo ilgiau užtrunka teismo procesas, tuo jis brangiau kainuoja valstybei. Dėlto, greito bylos išnagrinėjimo dažniausiai siekia tiek besibylinėjančios šalys, tiek patys teismai, todėl ilgai trunkantis teismo procesas iš esmės prieštarauja teisės į tinkamą teismo procesą principui.

Kokiais atvejais procesas užtrunka ilgai? Jau prieš tai esančiose dalyse buvo aptarta, kad viena iš pagrindinių ir dažniausiai pasitaikančių procesinių staigmenų – pavėluotas įrodymų pateikimas. Pavėluotai pateikti įrodymai visais atvejais ilgina bylos nagrinėjimo procesą ir netgi nesvarbu ar toks vėlavimas iš esmės yra pateisinamas ar ne.

⁴² BALTRIMAS, J., LANKAUSKAS, M., ŠNEIDERIS, D., Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos, mokslo studija, Lietuvos teisės institutas, Vilnius, 2013.

Tokia procesinė staigmena trukdo įgyvendinti teisės į tinkamą teismo procesą principą, nes daro teismo procesą ilgesnį ir brangesnį nei jis iš tikrųjų galėtų būti. Tai viena iš priežasčių dėl ko procesinės staigmenos yra vertinamos negatyviai.

Kitas svarbus su teise į teisingą teismą susijęs aspektas – tinkamas teismo sprendimų argumentavimas. Šį aspektą įtvirtina Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris savo praktikoje pažymėjo, kad teisė gauti motyvuotą teismo sprendimą yra sudėtinė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies įtvirtinančios teisę į tinkamą teismo procesą, dalis. LR Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime taip pat pažymėjo, kad teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą principas apima ir tai, kad teismo nuosprendis turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais)⁴³. Argumentavimas turi būti racionalus, o nuosprendyje turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų nuosprendžiui pagrįsti⁴⁴. Iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad teismo nuosprendyje negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčio reikšmės teisingo nuosprendžio priėmimui. Teismo sprendimai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija^{45,46}.

Teismo pareiga tinkamai argumentuoti savo sprendimus išskiriama ir teisės doktrinoje. Šiuolaikiniame civiliniame procese reikalavimas motyvuoti teismo sprendimus yra vienas iš tinkamo, sąžiningo teismo proceso kriterijų. Nemotyvuotas teismo sprendimas yra ne kas kita kaip piktnaudžiavimo valdžia pasireiškimas⁴⁷. Teismo sprendimo motyvai būtini tam, kad būtų pateisintas valstybės prievartos panaudojimas ir būtų galima patikrinti teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą. Teismų sprendimų motyvavimas leidžia vienodinti teismų praktiką, kuri turi būti nuspėjama, nes žmonės turi teisę žinoti, kokiais argumentais remdamasis teismas sprendžia vieną ar kitą ginčą⁴⁸.

Iš viso to galima daryti išvadą, kad procesinė staigmena, kai teismo sprendimas yra neargumentuotas arba pagrįstas aplinkybėmis, kurios nebuvo aptartos teismo proceso metu, prieštarauja Konstitucijoje įtvirtintam teisės į teisingą bylos nagrinėjimą principui.

⁴³ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas [žiūrėta 2019 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ ABRAMAVIČIUS, A., Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, Jurisprudencija, Nr. 3 (117), 2009, p. 21-40.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ JARAŠIŪNAS, E., Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2003, p. 88-90.

Tai irgi viena iš priežasčių dėl ko procesinių staigmenų atsiradimas civilinio proceso metu, vertinamas negatyviai.

3.1.2. Piktnaudžiavimas teismo procesu

Siekiant užtikrinti asmenų teisę į tinkamą teismo procesą, teisės normos draudžia piktnaudžiauti teismo procesu ir teise apskritai. Tokį draudimą įtvirtina tiek CPK 7 straipsnio 2 dalis tiek CK 1.137 straipsnio 3 dalis. Šios teisės normos suponuoja, kad piktnaudžiavimas materialine teise ar teismo procesu visuomet bus neteisėtas elgesys.

Šį elgesį galima apibrėžti kaip atotrūkį tarp teisės normos turinio kaip bendro elgesio modelio ir jos realizavimo konkrečiuose visuomeniniuose santykiuose⁴⁹. Tai reiškia, kad iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad asmens veikimas yra teisėtas, nes taip jis įgyvendina jam priklausančias subjektyvias teises, t.y. jo veiksmai atitinka formaliai apibrėžtos teisės turinį, tačiau objektyviai toks elgesys yra neteisėtas, nes peržengiamos subjektyvios teisės įgyvendinimo ribos⁵⁰. Kitaip tariant, asmuo negali įgyvendinti savo teisių bet kaip.

Vis dėlto, nustatyti ribas nuo kada prasideda piktnaudžiavimas neretai yra sudėtinga. Piktnaudžiavimas procesine teise gali būti labai panašus į tinkamą teisės įgyvendinimą, nes dažnai pasireiškia tais pačiais veiksmais, kuriais kitą kartą atitinkama teisė ir realizuojama⁵¹. Asmenų tikslai, motyvai, ar kitos aplinkybės gali būti labai panašios, tad apibrėžti kas yra piktnaudžiavimas ir kada jis prasideda yra pakankamai sudėtinga.

Teisės doktrinoje ši reiškinį siūloma apibrėžti kaip specifinį procesinį teisės pažeidimą – tyčinį arba dėl didelio neatsargumo veikimą arba neveikimą, objektyviai nukreiptą prieš protingai greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kuriuo padaroma nepateisinama žala teisingumo vykdymo sistemai ir (arba) kitiems proceso dalyviams⁵². Iš to galima spręsti, kad vienas iš pagrindinių piktnaudžiavimo teismo procesu požymių, kai asmuo naudojami savo procesinėmis teisėmis, tačiau šis pasinaudojimas yra tyčia nukreiptas prieš greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Asmuo naudojami tam tikromis savo procesinėmis teisėmis ne dėl to, kad

⁴⁹ ЮДИН, А. В. Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 522-523.

⁵⁰ BRAZDEIKIS, A., Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija., Vilnius, 2011.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

nori apginti savo materialinę teisę, bet tam, kad tyčia padarytų moralinę ar materialinę žalą kitai byloje dalyvaujančiai šaliai. Minėtas piktnaudžiavimas gali pasireikšti įvairiais būdais. Vienas iš jų – pavėluotas įrodymų pateikimas turint tikslą vilkinti teismo procesą.

Visos byloje dalyvaujančios šalys turi teisę pateikti įrodymus. Jie yra būtini teisingam bylos išnagrinėjimui. Teismas gali priimti sprendimą tik įvertinęs visus pateiktus įrodymus, nes remiantis jais yra nustatoma, ar tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistavo. LR Civilinio proceso kodeksas nenustato griežtų terminų iki kada įrodymai turi būti pateikti. Kita vertus, visi turimi įrodymai iš esmės turėtų būti pateikti teikiant ieškinį arba atsiliepimą į jį. Nepaisant to, neretai pasitaiko atvejų, kai įrodymai pateikiami teismo procesui įpusėjus (ar net einant į pabaigą) arba tik apeliacinės instancijos teisme. CPK 181 str. 2 d. numato, jog teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu jie galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą. Taigi, pavėluotai gavus įrodymus, teismui kyla pareiga išsiaiškinti tokio vėlavimo priežastis. Šiuo atveju, naujai pateikti įrodymai gali būti nepriimti tuo atveju, jeigu juos pateikusi šalis žinojo arba turėjo žinoti apie tokių įrodymų buvimą ir turėjo galimybę tuos įrodymus gauti, tačiau to nepadarė. Taip pat svarbūs ir tokio neveikimo motyvai. Kita vertus, jeigu asmuo žinojo arba turėjo žinoti apie tokių įrodymų buvimą bei turėjo visas galimybes juos gauti, tačiau to nepadarė, teismai tokius atvejus dažniausiai vertina kaip piktnaudžiavimą procesu, t.y. siekį vilkinti bylą.

Vis dėlto, kyla klausimas ką piktnaudžiavimas procesu pavėluotai pateikiant įrodymus turi bendro su procesinėmis staigmenomis ir jų negalimumu? Jau ankstesnėse šio tyrimo dalyse išsiaiškinome, kad pavėluotas įrodymų pateikimas dažniausiai tampa staigmena tiek kitoms byloje dalyvaujančioms šalims, tiek ginčą nagrinėjančiam teismui. Kiekviena byloje dalyvaujanti šalis tikisi, kad visi esminiai įrodymai yra pateikti dar iki teismo proceso pradžios ir atitinkamai rengiasi į juos atsakyti, todėl naujų įrodymų pateikimas vėlesnėse proceso stadijose riboja šalių galimybes tinkamai į tokius įrodymus reaguoti. Taip pažeidžiama šalies teisė į tinkamą bylos išnagrinėjimą. Be to, dėl šios priežasties procesas gali užtrukti ilgiau ir kainuoti brangiau. Tokia situacija neretai gali būti naudinga pavėluotai įrodymus pateikusiai šaliai ir labai žalinga oponuojančioms šalims. Neretai tokią žalą bandoma daryti tyčia, todėl procesinių staigmenų atsiradimas paprastai yra siejamas su piktnaudžiavimu teise, siekiant padaryti žalą kitai šaliai, o ne apginti pažeistas teises. Taigi, tai yra viena iš priežasčių, kodėl procesinės staigmenos laikomos negalimomis.

3.2. Galimos procesinės staigmenos

Iš ankstesnėje dalyje pateikto konteksto galima suprasti, kad bet kokios procesinės staigmenos yra vertinamos negatyviai, nes jų atsiradimas pažeidžia byloje dalyvaujančių šalių teisę į tinkamą teismo procesą bei skatina nesilaikyti draudimo piktnaudžiauti procesu. Kita vertus, kyla klausimas, ar tikrai bet kokio pobūdžio procesinės staigmenos yra negalimos ?

Šiame darbe yra išskiriami du procesinių staigmenų atvejai: a) kai teismo procese dalyvaujančios šalys (arba viena iš šalių) pavėluotai pateikia įrodymus, t. y. kai staigmena pateikiama iš byloje dalyvaujančių šalių pusės, ir b) kai bylą nagrinėjantis teismas priima sprendimą remdamasis aplinkybėmis arba teisės normomis, kurios nebuvo aptartos teismo proceso metu, t. y. kai staigmena atsiranda iš teismo pusės.

Aplinkybių, kurios galėtų pateisinti neargumentuotą arba netinkamai argumentuotą teismo sprendimą rasti yra pakankamai sudėtinga, todėl tenka sutikti, kad bet kokie netikėtumai iš teismo pusės visais atvejais vertintini neigiamai. Teismas yra būtent ta institucija, kuri civilinio proceso metu išsprendžia ginčą, todėl jo sprendimas visais atvejais turi būti motyvuotas ir pagrįstas, o pateikti argumentai aiškūs tiek byloje dalyvavusioms šalims, tiek ir kitiems suinteresuotiems asmenims.

Daug daugiau abejonių kyla dėl antrojo atvejo, t. y. kai procesinė staigmena atsiranda ne iš teismo pusės. Kaip jau buvo aptarta anksčiau, pavėluotas įrodymų pateikimas gali būti labai naudingas vienai šaliai, tačiau žalingas kitoms byloje dalyvaujančioms šalims, todėl tokių staigmenų atsiradimas tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje irgi vertinamas negatyviai. Kita vertus, neretai pasitaiko atvejų, kai vėlavimas pateikti įrodymus turi pateisinamas priežastis. Pavyzdžiui, kreditorius kreipėsi į teismą dėl skolos išieškojimo, tačiau negalėjo pateikti visų skolos buvimą patvirtinančių dokumentų, nes šie buvo dingę. Vėliau, vykstant teismo procesui, dokumentai atsirado ir ieškovas įgijo ryškią persvarą prieš atsakovą įrodymų prasme. Tokių dokumentų pateikimas teismui buvo staigmena atsakovui, nes apie jų buvimą pastarasis nežinojo. Be to, kadangi teismo procesas jau ėjo į pabaigą, atsakovas neturėjo pakankamai laiko pasirengti atsikirtimui į pateiktus naujus įrodymus. Taigi, galima daryti išvadą, kad toks pavėluotas įrodymų pateikimas buvo procesinė staigmena atsakovui (galbūt ir pačiam teismui) ir teismas turėtų tokių įrodymų nepriimti. Kita vertus, teismas turėtų atsižvelgti į tokio vėlavimo priežastis. Kadangi ieškovas neturėjo jokių galimybių pateikti tokių įrodymų anksčiau, tikėtina, kad teismas tokius įrodymus priimtų nors jie ir buvo procesinė staigmena atsakovui.

Taigi, iškyla klausimas, ar tikrai visos procesinės staigmenos vertintinos negatyviai ir ar jų negalimumo principas yra absoliutus? Čia reikia pastebėti, jog tai, kad teismas priėmė pavėluotai pateiktus įrodymus dar savaime nereiškia, kad tokį reiškinį, kaip vėlavimas, vertina teigiamai. Bet kuriuo atveju, pats vėlavimas, kad ir dėl kokių priežasčių jis įvyktų, ilgina teismo proceso trukmę, daro jį mažiau ekonomišką ir tikėtina, sukuria papildomų nuostolių byloje dalyvaujančioms šalims. Kita vertus, jeigu tokios staigmenos atsiradimas yra pateisinamas (pvz., asmuo objektyviai neturėjo galimybės gauti tokius įrodymus laiku), teismas tokių procesinių staigmenų atsiradimą toleruoja. Tai reiškia, kad nors procesinės staigmenos vertinamos neigiamai, kai kuriais atvejais jų buvimas yra leidžiamas.

Iš viso to galima daryti išvadą, kad procesinės staigmenos negalimumo principas nėra absoliutus. Kai kuriais atvejais jis kertasi su kitais, ne mažiau svarbiais, teisės principais, pavyzdžiui su teise į gynybą. Tuomet teismas atsižvelgia į visas konkrečias aplinkybes ir vertina, kuris principas nagrinėjamu atveju yra svarbesnis. Atsisakius priimti pavėluotai pateiktus įrodymus būtų apsaugotas procesinių staigmenų negalimumo principas, tačiau galbūt būtų pažeidžiama asmens teisė į gynybą. Taigi, labai tikėtina, kad atsiradus procesinei staigmenai, teismas nustatinės priežastis, dėl kurių ji atsirado ir vertins ar tokios staigmenos atsiradimas gali būti toleruojamas kitų teisės principų atžvilgiu.

Dar vienas, ne mažiau svarbus klausimas yra susijęs su tuo, ar pateisinamas procesinės staigmenos atsiradimas gali būti laikomas procesine staigmena apskritai? Ankstesnėse šio darbo dalyse nagrinėjant procesinės staigmenos sampratą, taip ir nebuvo aišku, ar procesine staigmena reikia laikyti bet kokį pavėluotą įrodymų pateikimą, ar tik tokį, kai įrodymai pavėluotai pateikiami tyčia, siekiant, kad teismo procesas truktų ilgiau. Kadangi vieningo procesinės staigmenos apibrėžimo nėra, atsakyti į šį klausimą ganėtinai sudėtinga. Vertinant grynai formaliuoju būdu, tai yra staigmena, nes daugeliu atvejų pavėluotas įrodymų pateikimas, tiek šalims, tiek teismui vis vien dažniausiai būna netikėtas, o tai lingvistine prasme atitinka *staigmenos* sąvokos apibrėžimą. Tai, kad teismas neretai tokius įrodymus priima, reiškia tik tai, kad yra daromas kompromisas kitų teisės principų atžvilgiu, o ne tai, kad staigmenos iš viso nebuvo.

4. PROCESINIŲ STAIGMENŲ CIVILINIAME PROCESĖ PASEKMĖS

Kaip ir daugelis kitų veiksmų, procesinės staigmenos civiliniame procese sukelia tam tikras pasekmes ir visos jos dažniausiai yra neigiamo pobūdžio. Visų pirma, teismas gali atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Be to, matydamas piktnaudžiavimą procesu, teismas gali skirti baudą tokį pažeidimą darančiai šaliai. Nustačius tokį faktą, nukentėjusi šalis taip pat gali kreiptis į teismą dėl nuostolių, kurie atsirado dėl procesinės staigmenos, atlyginimo. Galiausiai, jei procesinė staigmena atsirado dėl teismo veiksmų, t. y. netinkamai argumentuoto teismo sprendimo, tai toks sprendimas gali būti aukštesnės instancijos teismo panaikintas. Taigi, toliau šiame darbe minėti atvejai ir bus aptariami detaliau.

4.1. Atsisakymas priimti teismui pateiktus įrodymus

LR Civilinio proceso kodekso 181 straipsnio 2 dalis suteikia teismui teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą. Panaši ir 245 straipsnio 2 dalies nuostata, teigianti, kad jeigu teismui pateikti dalyvaujančių byloje asmenų prašymai galėjo būti pateikti anksčiau, teismas juos gali atmesti, jei šių prašymų tenkinimas užvilkins sprendimo byloje priėmimą.

Nors daugelio teisininkų nuomone, šios nuostatos sudaro puikias sąlygas išvengti civilinių bylų vilkinimo, pastebima, kad vis dar yra ganėtinai paprasta tam tikrus įrodymus pateikti teismo posėdžio metu, tikintis, kad jie bus teismo priimti. Tokie byloje dalyvaujančių šalių lūkesčiai dažniausiai yra pagrįsti, nes teismai retai elgiasi principingai ir atsisako priimti pavėluotai pateiktus įrodymus⁵³. Pačių teisėjų nuomonė šiuo klausimu nėra vienareikšmė. Vienos iš apklausų metu, 42 proc. joje dalyvavusių pirmosios instancijos teismo teisėjų nurodė, kad atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus ir motyvus nėra veiksminga kovos su proceso vilkinimu priemonė. Panaši dalis teisėjų teigė, kad ši priemonė visgi yra veiksminga, tačiau ja nesinaudojama arba per daug sudėtinga pasinaudoti. Viena iš dažniausiai minimų nesinaudojimo šia teise priežasčių, kad atsisakymas priimti tokius įrodymus neretai tampa pagrindu pateikti apeliacinį

⁵³ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V., Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos, Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

skundą. Juo labiau, kad tokiais atvejais, apeliacinės instancijos teismas dažniausiai panaikina pirmosios instancijos teismo sprendimą, motyvuodamas tuo, kad nebuvo tinkamai atskleista bylos esmė, ir pavėluotai pateiktus įrodymus priima⁵⁴.

Kita vertus, tokį teismų elgesį CPK 181 straipsnio 2 dalies taikymo atžvilgiu, galima pateisinti ir tuo, kad jokiose teisės normose nėra aiškiai įvardintų kriterijų, kuriais vadovaudamasis teismas galėtų nuspręsti, priimti ar atmesti pavėluotai pateiktus įrodymus. LR Civilinio proceso kodekso komentaras (II dalis) nurodo, kad teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus gali būti laikoma tinkamai įgyvendinta ti jeigu yra visos toliau išvardintos sąlygos: a) šalis pavėluotai pateikia įrodymus; b) šitaip ji pažeidžia pareigą skatinti procesą; c) pateiktų įrodymų priėmimas reikštų esminį bylos nagrinėjimo vilkinimą; d) įrodymai pateikiami pavėluotai, nors teismas tinkamai įvykdė savo pareigą išaiškinti; e) pavėlavimas yra grindžiamas šalies, nepateikiančios svarbių to priežasčių, kalte⁵⁵. Čia reikia pažymėti, kad net ir esant tokioms sąlygoms, teismas turi teisę įrodymus priimti. Be to, minėti kriterijai yra labai abstraktūs ir jų vertinimas gali būti itin subjektyvus. Pavyzdžiui, kokiomis nuostatomis vadovaujantis, teismas turėtų nuspręsti, ar pavėlavęs pateikti įrodymus asmuo pažeidė pareigą skatinti procesą ar ne? Kada bylos nagrinėjimo vilkinimas turi būti laikomas esminiu? Kokios vėlavimo priežastys laikytinos svarbiomis ir kokios ne?

Sekantis aspektas, kurį taip pat vertėtų paminėti kalbant apie procesinių staigmenų (šiuo atveju, kylančių iš byloje dalyvaujančių asmenų) pasekmes, kad atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus labai dažnai yra tapatinamas su sankcija. Vis dėlto, taip nėra. Teisė pateikti įrodymus yra procesinė teisė, o procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų pažeidimas paprastai nesukelia teisinės atsakomybės priemonių taikymo⁵⁶. Teikiantis įrodymus asmuo tiesiog yra verčiamas tą daryti laiku. Jeigu jis neįvykdo teisės aktuose numatytos sąlygos, procesiniai veiksmai, kuriuos tas asmuo atliko, pripažįstami teisiškai nereikšmingais. Šiuo atveju, teismas tiesiog neleidžia atsirasti naujiems teisiniams padariniams. Tai, kad asmuo peržengia tam tikras ribas, t.y. piktnaudžiauja procesu, lemia, kad jo prašymas nėra tenkinamas. Jo teisė pateikti įrodymus nėra ginama. Pasak prof. V. Nekrošiaus, atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus nėra susijęs su teisine atsakomybe. Tai tik proceso tęstinumas, o ne procesinė sankcija⁵⁷. Toks teismo sprendimas yra paprasčiausias netinkamo procesinių teisių įgyvendinimo padarinys.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ LR Civilinio proceso kodekso komentaras (II dalis), Justitia, Vilnius, 2004.

⁵⁶ BRAZDEIKIS, A., Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, Daktaro disertacija, Vilnius, 2011.

⁵⁷ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius:

Teisės doktrinoje pati *sankcijos* sąvoka yra suprantama įvairiai. Pavyzdžiui, ji gali būti suvokiama kaip veiksmų teisinio reikšmingumo nepripažinimas, poveikio teisinių imperatyvų adresatui priemonė arba teisės normos privalomumą užtikrinantis veiksnys. Vis dėlto dažniausiai ji apibrėžiama ir kaip prievartinio valstybės garanto suteikimas teisiniams imperatyvams⁵⁸. Jeigu *sankciją* suvokiame pastarąja prasme, tai atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus netelpa į šios sąvokos rėmus.

Visų pirma, reikia pažymėti, kad pats reikalavimas pateikti įrodymus laiku nėra imperatyvus. LR Civilinio proceso kodekse tokio reikalavimo niekur tiesiogiai įtvirtinto nėra. Tai reiškia, kad byloje dalyvaujanti šalis gali pateikti įrodymus ir teismo posėdžio metu, t. y. nebūtinai pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje. Tai daugiau dispozityvaus pobūdžio norma, leidžianti kiekvienai šaliai pasirinkti kada ji nori pateikti įrodymus. Taigi, čia jokio valstybės saugomo imperatyvo nėra, todėl valstybė už pavėluotą įrodymų pateikimą nieko nebaudžia. CPK 181 straipsnio 2 dalis tik nurodo, kokios gali būti pasekmės, jeigu įrodymai bus pateikti pavėluotai ir šios pasekmės turi būti suvokiamos ne kaip sankcija (bausmė). Šiuo atveju, tiesiog nurodoma, kaip toliau vystysis procesas. Įrodymus teikianti šalis atlieka procesinį veiksma ir žino, kas gali vykti toliau. Jeigu įrodymai bus pateikti laiku, tai teismas juos priims, jeigu pavėluotai, tai gali ir nepriimti.

Čia vertėtų atkreipti dėmesį ir į dar vieną svarbų aspektą, skiriančią sankciją nuo paprasčiausios proceso tąšos. Jeigu teisės normoje yra numatyta sankcija ir ta teisės norma yra pažeidžiama, tai daugeliu atvejų valstybė neturi diskrecijos spręsti, taikyti tą sankciją ar ne, ji privalės būti taikoma (nebent yra teisės aktuose numatyti pagrindai pagal kuriuos asmuo gali būti atleidžiamas nuo bausmės). Pavėluotai pateiktų įrodymų atveju, teismas turi diskreciją spręsti priimti tuos įrodymus ar ne ir čia nėra labai aiškių kriterijų, kuriais vadovaujantis teismas turėtų apsispręsti. Taigi, esminis skirtumas nuo sankcijos būtų tas, kad įvykus pažeidimui, sankcija yra taikoma beveik visais atvejais (jeigu nėra atleidimo nuo jos pagrindų), o atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra paprasčiausias teismo sprendimas dėl to, kaip toliau vyks procesas, o ne bausmė juos pateikusiai šaliai.

Dar vienas svarbus aspektas, kodėl atsisakymo pateikti pavėluotai pateiktus įrodymus nereikėtų laikyti sankcija yra susijęs su psichologiniais motyvais. Civilinio proceso metu paprastai yra nagrinėjamas privačių ir lygiateisių šalių ginčas. Jeigu viena iš šalių pavėluotai pateikia įrodymus ir už tai yra nubaudžiama, gali susidaryti įspūdis, kad

Justitia, 2002, p. 94.

⁵⁸ LASTAUSKIENĖ, G., Teisinė sankcija kaip daugiareikšmė teisinė kategorija. Jurisprudencija, Nr. 41 (33), 2003, p. 7-14.

dėl to sumažėja jos galimybės laimėti ginčą. Skirdamas nuobaudą, teisėjas tarsi parodo savo neigiamą požiūrį į tą baudą gavusią šalį, o pastaroji turi pagrindo manyti, kad ginčas tikriausiai jau nebebus išspręstas jos naudai. Dėl šio aspekto yra plačiai pasisakyta Didžiosios Britanijos teismų praktikoje⁵⁹. Tačiau toks vertinimas būtų neteisingas, nes atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus nei kiek nesumenkina juos pateikusios šalies galimybių laimėti ginčą. Šiuo atveju, teismas tik nurodo, kaip toliau vyks procesas, tad atsisakius priimti pateiktus įrodymus, nei viena iš šalių jokio pranašumo neįgyja ir galimybių, kad ginčas bus išspręstas jos naudai, nepadidina.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra natūralus proceso eigos, procesinių teisės normų taikymo, asmens atliktų veiksmų ar neveikimo rezultatas, o ne sankcija už padarytą pažeidimą. Taikant šią priemonę, byloje dalyvaujanti šalis nėra kaip nors nubaudžiama ar pasmerkama. Priimdamas tokį sprendimą teismas tiesiog užtikrina normalią procesą eigą, tinkamą procesinių teisių įgyvendinimą bei procesinių pareigų vykdymą. Šiuo atveju yra naudojama paprasčiausia gynybos priemone nuo galimo piktnaudžiavimo⁶⁰.

4.2. Bauda ir nuostolių atlyginimas

Ankstesnėje šio darbo dalyje pažymėjome, kad procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų nesilaikymas, šiuo atveju, pavėluotas įrodymų pateikimas, nėra teisės pažeidimas už kurį yra taikoma sankcija. Vis dėlto, jis gali peraugti į teisės pažeidimą už kurį yra taikoma teisinė atsakomybė. Tokiais atvejais, netinkamas procesinių teisių įgyvendinimas įgyja tam tikrus specifinius piktnaudžiavimui būdingus požymius, kurie ir lemia, kad paprasčiausias procesinis veiksmas tampa teisės pažeidimu.

CPK 95 straipsnio 1 dalis nurodo, kad dalyvaujantis byloje asmuo, kuris nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, pateikė kitą procesinį dokumentą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigotas atlyginti kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui šio patirtus nuostolius. To paties straipsnio 2 dalis įtvirtina nuostatą, kad teismas, nustatęs 1 dalyje minėtus piktnaudžiavimo atvejus, gali

⁵⁹ The Court of Appeal (Civil Division) on Appeal from Business & Property Courts of England & Wales London Circuit Commercial Court, 22 January , 2019, No. A4/2018/2861, Gama Aviation Ltd. V. Taleveras Petroleum Trading DMCC.

⁶⁰ BRAZDEIKIS, A., Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, Daktaro disertacija, Vilnius, 2011.

paskirti dalyvaujančiam byloje asmeniui iki 5 000 Eur baudą. Dalis šios baudos gali būti įskaityta kaip nuostolių atlyginimas nukentėjusiai kitai byloje dalyvaujantiai šaliai, jeigu ji dėl tokio piktnaudžiavimo patyrė kokių nors nuostolių.

Iš esmės minėtas straipsnis pirmiausia naudingas tuo, jog apibrėžia kriterijus, kuriems esant procesinį veiksmaų jau galima laikyti piktnaudžiavimu. Tai, kad teismas taiko CPK 181 straipsnio 2 dalį ir atsisako priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, dar nereiškia, kad juos pateikusi šalis kaip nors piktnaudžiauja procesu ir turi būti automatiškai taikomas 95 straipsnis, kurio pagrindu paskiriama bauda. Kaip jau buvo aptarta anksčiau, CPK 181 straipsnio 2 dalies taikymas nėra sankcija už piktnaudžiavimą procesu. Teismas tik konstatuoja, kad pateikti įrodymai yra procesinė staigmena ir atsisako juos priimti. Kita vertus, jei ši procesinė staigmena turi piktnaudžiavimo procesu požymių, kurie apibrėžti CPK 95 straipsnyje, teismas gali taikyti jame numatytas sankcijas.

Taigi, tam kad atsirastų bauda arba nuostolių atlyginimas kaip procesinės staigmenos pasekmė, pirmiausia būtini piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymiai. Tame pačiame CPK 95 straipsnyje jie ir įvardijami: nesąžiningas...<>...veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis yra keliami žala (arba kyla grėsmė žalai atsirasti), tiek valstybės, tiek privačių asmenų interesams. Šiuo atveju kenkiama teisingumo vykdymo sistemos efektyvumui ir trukdoma teisingai išspręsti teisinį ginčą protingai minimaliomis laiko bei finansinėmis sąnaudomis⁶¹. Dėl šių priežasčių atsiranda poreikis valstybei kovoti su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis.

CPK 95 straipsnis suteikia teismui priemones ne tik užkirsti kelią esamam piktnaudžiavimui, bet ir atgrasyti nuo tokio elgesio būsimuosius proceso dalyvius. Šiuo atveju, pinigines baudos skyrimą galima laikyti pakankamai veiksminga priemone. Kaip teigia dr. A. Brazdeikis, galimybė skirti baudą už pačias pavojingiausias, šurkščiausias netinkamo procesinio elgesio apraiškas veikia prevenciškai, sudaro reikiamas prielaidas sklandžiai proceso eigai, teismo kaip valstybės valdžios įstaigos, autoriteto išsaugojimui ir užtikrinimui, viešųjų visuomenės interesų, susijusių su efektyvių teisingumo sistemos funkcionavimu, palaikymui⁶². Būtina bausti asmenis, kurie piktybiškai pažeidžia teisinio elgesio normas ir tuo daro žalą tiek valstybei, tiek kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims. Šios priemonės taikymas nėra civilinei teisei būdingo rungimosi principo

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

apribojimas. Tai vienas tinkamiausių būdų užkirsti kelią procesinėms staigmenoms per kurias yra piktnaudžiuojama procesu.

Vis dėlto, dar būtina pabrėžti, kad bauda, skiriama už procesinės staigmenos pateikimą, kai teismas įžvelgia piktnaudžiavimo požymių, nėra kokia nors mokesstinė sankcija ar nuobauda už kriminalinius nusižengimus. Šiuo atveju, valstybės tikslas užtikrinti, kad byloje dalyvaujantys asmenys vengtų pavėluotai teikti įrodymus ar kitokias procesines staigmenas su tikslu tyčia vilkinti procesą ir daryti žalą kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims. Taigi, tokia bauda yra daugiau prevencinio pobūdžio.

Nepaisant to, reikia pripažinti, kad bauda už piktnaudžiavimą procesu atlieka ir baudžiamąją funkciją. Byloje dalyvaujanti šalis, dėl kurios kaltės atsirado procesinė staigmena ir teismas nustato, kad toks atsiradimas buvo tyčinio veikimo (neveikimo) rezultatas yra baudžiama, t. y. valstybė tokį veiksma įvertina negatyviai ir skiria baudą, kurią sumokėjęs asmuo patiria finansinių nuostolių. Be to, bauda atlieka ir žalos atlyginimo valstybei funkciją, nes tokiu būdu valstybė tarsi kompensuoja visas ar dalį išlaidų, kurias patyrė dėl ilgiau užsitęsusio proceso. Teismo procesas būtų vykęs trumpiau ir ekonomiškiau, jeigu byloje dalyvaujanti šalis nebūtų atlikusi tyčinių veiksmų dėl kurių atsirado procesinės staigmenos ir buvo užvilktas procesas.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad baudos skyrimas procesinių staigmenų atveju atlieka keletą funkcijų: a) prevencinę; b) nubaudimo už netinkamą elgesį ir c) kompensacinę.

Kitas, ne mažiau svarbus klausimas, kaip minėta bauda yra skiriama ir kokios galimybės byloje dalyvaujantiems asmenims apsiginti nuo tokios sankcijos ?

Visų pirma, tokios baudos skyrimo iniciatyva priklauso teismui, kuris atstovauja visuomenės interesus. Tokią nuostatą netiesiogiai įtvirtina ir CPK 95 straipsnio 2 dalis. Joje niekur nėra tiesiogiai paminėta, kad būtinas kito proceso dalyvio prašymas skirti tokią baudą. Ši norma kalba tik apie sąlygas, kurioms esant gali būti skiriama bauda ir kad tą baudą skiria teismas, jeigu nustato minėtas sąlygas. Taigi, šią sankciją pirmiausia gali skirti teismas savo iniciatyva. Kita vertus, nors CPK 95 straipsnio 2 dalis suteikia teismui diskreciją pačiam nuspręsti dėl baudos skyrimo, teismų praktika rodo, toks teismo pasirinkimas yra suvaržytas. Kai kuriose LAT nutartyse buvo aiškiai pažymėta, kad jeigu teismas nustato piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymius, jis privalo šalinti tokius veiksmus ir jų pasekmes *ex officio*⁶³. Teismas turi pareigą užkirsti kelią nesąžiningam elgesiui, todėl nustatęs piktnaudžiavimo požymius, pasirinkimo skirti

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje R.K. ir kt. v. UAB Stilsena, Nr. 3K-3-1417/2002.

baudą ar ne jis iš esmės neturi. Toks reikalavimas atrodo visiškai logiškas ir pagrįstas, nes piktnaudžiavimo procesu prevencija negali priklausyti nuo asmeninių teisėjo įsitikinimų.

Vis dėlto, būtina įvertinti ir tai, kad net ir esant procesinei staigmenai bei piktnaudžiavimo požymiams, tokios sankcijos skyrimas gali būti netikslingas. Pavyzdžiui, baudos skyrimas gali būti visiškai neproporcinga bausmė esamam pažeidimui. Be to, bylos nagrinėjimas užtruktų itin ilgai, jeigu teismas nagrinėtų ir gilintųsi į kiekvieną, menkiausią įtarimą sukėlusį atvejį.

Taip pat reikia paminėti, kad baudos skyrimo iniciatoriumi gali būti ne tik teismas. Prašymą skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu gali teikti ir kitas proceso dalyvis, o teismas tokį prašymą gali tenkinti arba ne. Anksčiau tokios galimybės teikti prašymus buvimas neatrodė logiškas, nes bauda buvo mokama į valstybės biudžetą, tad gaunasi taip, jog byloje dalyvaujanti šalis prašo taikyti sankciją pažeidėjui nors tos sankcijos taikymo pasekmės prašymą pateikusios šalies niekaip nepaliečia (visa bauda būdavo mokama į valstybės biudžetą). Vėliau ši nuostata buvo pakeista ir dabar teismas gali iki 50 procentų paskirtos baudos skirti kitam byloje dalyvaujančiam asmeniui. Tai irgi viena iš priežasčių, dėl ko teismų praktikoje prašymai skirti baudą pagal CPK 95 straipsnį yra ganėtinai dažni.

LR Civilinio proceso kodeksas suteikia galimybę paskirtą baudą apskusti. Šiuo atveju, teismai dažniausiai vadovaujasi CPK 107 straipsniu, kuris numato, kad asmuo, kuriam paskirta bauda, per keturiolika dienų nuo nutarties priėmimo gali prašyti teismą, paskyrusį baudą, ją panaikinti ar sumažinti. Jeigu toks prašymas yra atmetamas, pareiškėjas gali teikti atskirąjį skundą. Kita vertus, įdomu tai, kad nei CPK, nei kiti teisės aktai nenumato galimybės skusti atsisakymą skirti baudą. Taip yra dėl keletos priežasčių. Visų pirma, teismo atsisakymas skirti baudą nekaip neužkerta kelio tolimesniam bylos nagrinėjimui. Antra, didžioji baudos dalis paprastai yra skiriama į valstybės biudžetą, o ne prašymą pateikusiai šaliai, todėl teismo sprendimo dėl baudos skyrimo poveikis jai būtų nedidelis. Taigi, apskundimo, neskirti baudos, galimybės nebuvimas atrodo pateisinamas.

Svarbu paminėti, kad procesinės staigmenos atveju, kai yra piktnaudžiuojama procesu, gali būti pažeisti ne tik valstybės interesai. Neretai dėl to nuostolių gali patirti ir kitos byloje dalyvaujančios šalys. Ilgas bylinėjimasis didina šių asmenų finansines sąnaudas (pvz., reikia daugiau lėšų skirti apmokėjimui už advokato paslaugas), be to, teismo posėdžiai reikalauja daugiau laiko, kuris galbūt galėtų būti skirtas kitai veiklai (pvz., užsiimti verslu). Užsitęsęs bylos nagrinėjimas gali turėti ir nematerialinių neigiamų pasekmių. Pavyzdžiui, patirtas stresas, pablogėjusi reputacija ir pan. Visa tai suponuoja, kad nukentėjusiai šaliai už tokius praradimus turi būti atlyginta.

Galimybę reikalauti šio pobūdžio nuostolių atlyginimo įtvirtina tas pats jau anksčiau aptartas CPK 95 straipsnis. Jame nurodoma, kad dalyvaujantis byloje asmuo, kuris nesažiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, pateikė kitą procesinį dokumentą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigotas atlyginti kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui šio patirtus nuostolius. Panaši galimybė reikalauti nuostolių, atsiradusių dėl piktnaudžiavimo procesu, atlyginimo yra ir daugelyje kitų valstybių (pvz., JAV, Prancūzijoje, Austrijoje, Italijoje ir t.t.), tad tokios nuostatos įtvirtinimas teisės aktuose vertintinas pozityviai.

Kita vertus, reikalavimo atlyginti nuostolius klausimas kelia ir tam tikrų diskusijų. Ypač išsiskiria nuomonės dėl šio instituto teisinės prigimties. Lietuvos teismų praktikoje vyrauja nuomonė, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu yra procesinio, o ne materialinio pobūdžio, todėl manoma, kad šis klausimas turi būti išspręstas toje pačioje byloje dėl kurios tie nuostoliai ir atsirado⁶⁴. Vis dėlto, teisės doktrinoje pozicija yra kiek kitokia. Čia manoma, jog reikalavimas atlyginti nuostolius gali būti vertinamas kaip savarankiškas materialinio pobūdžio reikalavimas⁶⁵. Tokia pozicija grindžiama CK 1.137 straipsnio 1 ir 3 dalimis. Jose numatyta, kad žala, padaryta piktnaudžiaujant teise į gynybą, atlyginama vadovaujantis deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis. Taigi, šiuo atveju, turėtų būti taikomos CK normos, reglamentuojančios deliktinę civilinę atsakomybę. Dėlto, teismai vis dažniau nukrypsta nuo ankstesnės praktikos ir keičia poziciją, pripažindami, kad reikalavimai atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu patirtus nuostolius gali būti keliami ir atskirose civilinėse bylose.

4.3. Teismo sprendimo panaikinimas ir nuostolių atlyginimas

Prieš tai nagrinėtos procesinių staigmenų atsiradimo teisinės pasekmės yra susiję su tais atvejais, kai tokios staigmenos atsiranda dėl byloje dalyvaujančių šalių kaltės. Vis dėlto, kaip jau buvo minėta anksčiau, procesinės staigmenos gali atsirasti ir dėl paties teismo veiksmų, t. y. kai teismas nemotyvuoja savo sprendimo arba tai daro netinkamai. Pavyzdžiui, remiasi tokiomis aplinkybėmis ar teisės normomis, kurios nebuvo aptartos teismo posėdžio metu. Tokiu atveju, sprendimas byloje dalyvavusioms šalims tampa procesine staigmena, o to pasekmė gali būti teismo sprendimo panaikinimas.

⁶⁴ *Teismų praktika*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2004, Nr. 21, p. 285.

⁶⁵ SIMAITIS, R., *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 334.

CPK 329 straipsnis nustato visą eilę pagrindų, kai teismo sprendimas gali būti panaikintas. Šio straipsnio 1 dalis įtvirtina bendrą nuostatą, kad procesinės teisės normų pažeidimas ar netinkamas jų pritaikymas yra pagrindas teismo sprendimui panaikinti, tačiau tik tada, jeigu dėl šio pažeidimo galėjo būti neteisingai išspręsta byla. Antroji šio straipsnio dalis nurodo absoliučius sprendimo negaliojimo pagrindus. Vienas iš tokių pagrindų yra kai teismo sprendimas (nutartis) yra be motyvų.

Būtinybę motyvuoti sprendimą įtvirtina CPK 270 ir 291 straipsniai. Juose įtvirtintas reikalavimas pateikti faktinius bei teisinius argumentus, kuriais remiantis teismas išsprėdė bylą yra imperatyvaus pobūdžio. Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad teismo sprendimas gali būti panaikintas tik tokiu atveju, kai jis yra visiškai be motyvų. Tuo tarpu kalbėdami apie procesines staigmenas, šiame darbe akcentavome tuos atvejus, kai teismo sprendimai yra motyvuoti, tačiau pateikti argumentai nebuvo aptarti teismo posėdžio metu. Byloje dalyvaujančios šalys apie juos nieko nežinojo ir negalėjo tikėtis, kad būtent tokiais motyvais bus paremtas sprendimas. Šalims nebuvo sudaryta galimybė dėl šių motyvų pasisakyti ir išreikšti savo poziciją, todėl jie tapo procesine staigmena.

Taigi, esminis klausimas tame, ar galima naikinti teismo sprendimą, jeigu motyvai visgi yra, tačiau jie neišsamūs arba nebuvo aptarti teismo posėdžio metu? Tiek Europos žmogais teisių teismas (toliau – EŽTT), tiek LAT ne vienoje byloje yra pasisakę, jog teismo pareiga argumentuoti sprendimą neturėtų būti suprantama kaip reikalavimas detaliam iki smulkmenų įvertinti visas aplinkybes ir pasisakyti dėl kiekvieno argumento⁶⁶. LAT nuomone, absoliučiu sprendimo (nutarties) negaliojimo pagrindu gali būti tik visiškas motyvų nebuvimas, o nepakankamas sprendimo argumentavimas negali būti tokiu pagrindu pagal CPK 329 straipsnio 2 dalį⁶⁷. Jei teismo pateikti argumentai yra netinkami, tokie atvejai turi būti nagrinėjami apeliacinės instancijos teisme ir dėl jų pastarasis teismas turėtų pasisakyti savo nutarties kontekste.

Jeigu teismo sprendime esantys trūkumai yra esminiai, t. y. neįvertintos arba netinkamai įvertintos faktinės aplinkybės bei teisiniai aspektai ir dėl to ginčas galėjo būti išspręstas neteisingai, tai toks teismo sprendimas aukštesnės instancijos teismo gali būti panaikintas⁶⁸. Taigi, kiekvienu konkrečiu atveju būtina įvertinti ar atsiradusi procesinė

⁶⁶ EŽTT 1994 m. balandžio 19 d. sprendimas *Van de Hurk v. Netherlands*, No. 16034/90.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje I.O. v. UAB Prekybos ir logistikos centras, Nr. 3K-3-282/2010.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2009 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB Minestas v. Rialsta, Nr. 3K-3-317/2009.

staigmena buvo reikšminga ir darė esminę įtaką teismo sprendimui. Vien jos buvimas nedaro teismo sprendimo savaime negaliojančiu. Dėl formalių pažeidimų panaikinti iš esmės teisingo teismo sprendimo negalima⁶⁹.

Kitas ne mažiau svarbus klausimas, ar yra galimybė reikalauti nuostolių atlyginimo iš valstybės, jeigu teismas savo sprendime pateikė procesinę staigmeną ir dėl to byloje dalyvaujanti šalis patyrė nuostolių, nors vėliau tas sprendimas ir buvo panaikintas ?

Valstybė turi nemažai teisių savo piliečių atžvilgiu, tačiau ji taip pat prisiima ir pareigą tarnauti žmonėms. Kai piliečiai netinkamai vykdo savo pareigas valstybei, pastaroji gali taikyti atitinkamas sankcijas. Taigi, natūralu, jog ir pačiai valstybei turi atsirasti atsakomybė, jeigu ji nevykdo arba netinkamai vykdo savo pareigas.

LR Civilinio kodekso 6.246 straipsnio 1 dalis numato, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. CK 6.271 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė. To paties straipsnio 4 dalis įtvirtina nuostatą, kad valstybės civilinė atsakomybė atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti. Tuo tarpu CK 6.272 straipsnis detalizuoja atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų klausimą. Šio straipsnio 2 dalis numato, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Jei kaltė atsirado dėl tyčinių veiksmų, tai valstybė, atlyginusi žalą, įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę (CK 6.272 str. 4 d.).

Taigi, minėtos CK nuostatos suponuoja, jog galimybė reikalauti žalos atsiradusios dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų, egzistuoja. Kita vertus, iš karto reikia pastebėti, kad teismo sprendimo panaikinimas instancine tvarka, dėl to, kad jis buvo neteisėtas, savaime nereiškia, kad jis buvo neteisėtas CK 6.272 straipsnio prasme. Teismo sprendimo neteisėtumas, kaip jis suprantamas pagal CPK 263 straipsnį, ne visada reiškia, kad buvo pažeisti teisės aktų reikalavimai, nes teismas gali vadovautis ne tik teisės aktais, bet ir savo vidiniu įsitikinimu⁷⁰. Tad aukštesnės instancijos teismo kitoks sprendimas savaime

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ AVERKIENĖ, D. Procesiniai terminai: teisingo ir efektyvaus civilinio proceso prielaida. Daktaro disertacija, Vilnius, 2015, p. 165.

nerieškia, kad žemesnės instancijos teismas padarė pažeidimą už kurį numatyta atsakomybė pagal CK 6.271 straipsnį.

Tad kokie turi būti teismo (teisėjo) veiksmai, kad būtų galima reikalauti patirtų nuostolių atlyginimo? Čia būtina prisiminti pagrindines civilinei atsakomybei atsirasti reikalingas sąlygas. Pirmoji iš jų, tai neteisėti teismo arba teisėjo veiksmai (neveikimas). Šiuo atveju, neteisėtumas turėtų atsirasti iš karto, kai tik pažeidžiama, kuri nors įstatymų saugoma teisė. Tai taip pat gali būti ir teisinės pareigos nevykdymas. Lietuvoje teisėjo ar teismo veiksmų neteisėtumas atsiranda, jeigu teisėjo (ar teismo) veiksmai (ar neveikimas) atitinka CK 6.246 straipsnio 1 dalyje įvardintus požymius. Teismų praktika rodo, kad procesinių normų pažeidimas neretai pripažįstamas kaip neteisėti teismo veiksmai ir nukentėjusiai šaliai priteisiamas žalos atlyginimas⁷¹. Kita vertus, kiekvienu individualiu atveju turi būti įvertinta kokį poveikį neteisėtas veiksmas, lėmęs procesinės staigmenos atsiradimą, darė teisingam bylos išnagrinėjimui.

Kitos dvi ne mažiau svarbios sąlygos valstybės civilinei atsakomybei atsirasti – žala bei priežastinis ryšys tarp neteisėtų teisėjo (teismo) veiksmų ir žalos atsiradimo. Šiuo atveju, pareiga įrodyti padarytą žalą bei jos sąsajas su neteisėtais veiksmais, tenka žalos atlyginimo reikalaujančiam šaliai. Svarbu įrodyti, kad būtent teisėjo (ar teismo) veiksmai lėmė žalos atsiradimą ir jeigu tokių veiksmų nebūtų buvę, tai žala nebūtų atsiradusi.

Paskutinė sąlyga civilinei atsakomybei atsirasti – pažeidimą padariusio asmens kaltė. Čia būtina pabrėžti, kad valstybės civilinė atsakomybė už padarytą žalą atsiranda be kaltės, tačiau išskyrus tuos atvejus, kai žala padaroma teisėjo ar kito teismo pareigūno veiksmais (neveikimu) nagrinėjant civilinę bylą. Šiuo atveju, teisėjo ar teismo kaltė yra civilinei atsakomybei atsirasti būtina sąlyga.

Apibendrinant galima teigti, kad procesinė staigmena, atsiradusi dėl teismo veiksmų gali sukelti dvejopas pasekmes. Pirmą, ji gali lemti teismo sprendimo panaikinimą, jeigu įrodoma, kad su sprendimo argumentavimu susiję trūkumai buvo esminiai ir darė reikšmingą įtaką bylos baigčiai. Antra, ji atveria galimybę reikalauti patirtos žalos atlyginimo, jeigu atsirado dėl neteisėtų teisėjo (ar teismo) veiksmų (neveikimo), tais veiksmais (neveikimu) buvo padaryta žala ir yra nustatyta teisėjo (ar teismo) kaltė.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2014 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB Deichmann avalynė v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Nr. 3K-3-354/2014. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje A.B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Nr. 2A-44/2009.

5. PROCESINĖS STAIGMENOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Prieš tai esančiose šio darbo dalyse pagrindinis dėmesys buvo skiriamas procesinių staigmenų sampratos, negalimumo apsekto bei šio reiškinių sukeltų pasekmių analizei. Atlikta analizė daugiausia buvo paremta teisės doktrinoje bei teisės normose įtvirtintų nuostatų vertinimu. Vis dėlto, vienas iš šio darbo tikslų – išnagrinėti, kokiam kontekste ir kodėl procesinės staigmenos atsiranda bei kokias teises pasekmes jos sukelia teismų praktikoje. Tad sekančiose šio darbo dalyse bus apžvelgiama procesines staigmenas liečianti Lietuvos ir užsienio šalių teismų praktika.

5.1. Procesinės staigmenos užsienio šalių teismų praktikoje

Nemažai bylų, kuriose teismas pasisakė dėl procesinių staigmenų negalimumo yra JAV teismų praktikoje. Viena iš tokių bylų *Zielinski v. Philadelphia Piers, Inc*⁷².

Bylos esmė yra ta, kad ieškovas (*Zielinski*) kreipėsi į teismą teigdamas, kad atsakovui (*Philadelphia Piers, Inc.*) priklausantis šakinis krautuvas priplaukoje atsitrenkė į ieškovo vairuojamą šakinį krautuvą, dėl to ieškovas patyrė sužalojimus ir reikalavo atlyginti jam padarytą žalą. Atsakovas pripažino faktą, kad įvyko autoįvykis ir kad ieškovas būtent dėl šio įvykio patyrė žalą, tačiau paneigė, kad yra atsakingas už šios žalos atsiradimą.

Po dviejų su puse metų bylinėjimosi, ieškovas sužinojo, kad prieš daugiau nei metus iki avarijos, krovinių perkėlimo priplauką, kurioje ir įvyko incidentas, atsakovas pardavė kitaip įmonei – *Carload Contractors Inc.*, o žalą padaręs vairuotojas buvo perkeltas dirbti į šią įmonę. Pats vairuotojas teigė to nežinojęs, nes po priplaukos pirkimo-pardavimo sandorio sudarymo jo darbo pobūdis ir vieta nepasikeitė, todėl įvykio metu jis save laikė atsakovo, o ne *Carload Contractors Inc.* darbuotoju. Paaiškėjus šiai informacijai, atsakovas pripažino, kad nors įvykio metu jis formaliai buvo krautuvo savininkas, tačiau krautuvą buvo išnuomotas *Carload Constructors Inc.* Ši įmonė buvo jo valdytoja, o krautuvą vairavęs vairuotojas dirbo būtent valdytojo įmonėje.

Nepaisant to, kad tapo aišku, jog formaliai už žalą turėjo būti atsakinga *Carload Contractors Inc.* (autoįvykio metu ji buvo krautuvo valdytoja ir krautuvą vairavo joje

⁷² United States District Court E.D. Pennsylvania, March 21, 1956, No. 15153, Frank Zielinski v. Philadelphia Piers, Inc.

dirbantis darbuotojas), ieškovas ir toliau reikalavo žalos atlyginimo iš atsakovo Philadelphia Piers Inc., motyvuodamas tuo, kad vėliau paaaiškėjusius faktus atsakovas žinojo, tačiau jų neatskleidė, dėl to, ieškovas buvo tyčia suklaidintas ir klaidingai nukreipė reikalavimus ne į tą atsakovą.

Teismas ieškinį tenkino ir už žalos padarymą atsakinga pripažino Philadelphia Piers Inc. Savo sprendimą teismas pirmiausia motyvavo tuo, kad atsakovas žinojo apie prielaukos pirkimo-pardavimo sutartį su Carload Constructors Inc. ir darbuotojų perėjimą į šią įmonę, tačiau jos neatskleidė nors turėjo visas galimybes tą padaryti. Tokių įrodymų, paneigiančių atsakovo kaltę, atsiradimas tapo procesine staigmena tiek ieškovui, tiek teismui. Dėl to, ieškovas ir teismas buvo suklaidinti. Be to, teismas konstatavo, kad atsakovo atsakomybę padidina ir tai, kad jis nerūpestingai ir neefektyviai gynė savo poziciją, nors turėjo visas galimybes apsiginti dar pačioje teismo proceso pradžioje. Tokiu būdu buvo bereikalingai vilkintas teismo procesas. Galiausiai, teismas taip pat nurodė, kad bet kuriuo atveju, ieškovui padarytą žalą atlygins draudimo bendrovė, nes ta pati draudimo bendrovė buvo apdraudusi tiek, atsakovo, tiek trečiojo asmens Carload Contractors Inc. civilinę atsakomybę, todėl iš esmės nėra jokio skirtumo, kuri įmonė yra kalta dėl padarytos žalos.

Taigi, iš šios bylos galima pastebėti, kad JAV teismas itin neigiamai įvertino procesinės staigmenos atsiradimą ir išsprendė bylą ne šią staigmeną pateikusios šalies naudai. Nors atsakovas apie esamus įrodymus žinojo, tačiau jų laiku nepateikė ir tai vėliau tapo procesine staigmena. Teismo nuomone, staigmeną pateikusi šalis, laiku nepateikdama turimų įrodymų, nepakankamai rūpestingai save gynė, todėl tarsi netiesiogiai pripažino savo kaltę.

Kita ne mažiau svarbi byla JAV teismų praktikoje *Layman v. Southwestern Bell Telephone Co*⁷³. Nekilnojamojo turto savininkė Eileen Layman, kreipėsi į teismą su ieškiniu, teigdama, kad atsakovai, telekomunikacijų bendrovės Southwestern Bell Telephone Co. ir Wright Tree Service of Iowa, Inc., nutiesė požeminius kabelius per ieškovei priklausančią žemės sklypą, negavusios ieškovės sutikimo. Dėl per sklypą tiesiamų kabelių, sumažėjo ieškovei priklausančio sklypo vertė, tad ieškovei buvo padaryta žala. Atsikirtime į ieškinį atsakovai neigė bet kokius kaltinimus iš esmės (angl. *general denial*) ir reikalavo, kad atsakovė įrodytų, kad jos teisės buvo kaip nors pažeistos. Vėliau, jau teismo posėdžio metu, atsakovai pateikė dokumentus, patvirtinančius teisę tiesti kabelius per ieškovei priklausančią žemės sklypą. Tokią teisę jiems buvo suteikęs

⁷³ Missouri Court of Appeals, June 21, 1977, No. 37746, Eileen Layman v. Southwestern Bell Telephone Co.

ankstesnis sklypo per kurį buvo tiesiami kabeliai, savininkas. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė, motyvuodamas tuo, kad atsakovų turimi dokumentai yra pakankamas įrodymas, kad jokios ieškovės teisės nebuvo pažeistos. Ieškovė su tuo nesutiko ir pateikė apeliacinį skundą.

Apeliaciniame teisme buvo patvirtinti faktai, kad 1973 m. liepos 11 d. ieškovė pamatė asmenis kasančius tranšėją jos žemės sklype bei tiesiančius kabelius ir paprašė nutraukti darbus. Ieškovė taip pat pateikė įrodymus, kad iki tos dienos jos žemės sklypo vertė buvo 35 000 JAV dolerių, o po kabelių nutiesimo ji sumažėjo iki 20 000 JAV dolerių. Atsakovė Southwestern Bell Telephone Co. neneigė, kad būtent jos užsakymu buvo tiesiamas kabelis, o užsakymą vykdė Wright Tree Service of Iowa, Inc. Atsakovai gynėsi tais pačiais argumentais kaip ir pirmosios instancijos teisme, t. y., kad leidimą tiesti kabelius jiems buvo suteikęs ankstesnis sklypo savininkas, o be to jie teigė, kad ir pati ieškovė tokį leidimą jiems buvo davusi. Ieškovė to nepripažino ir teigė, kad tokio leidimo nedavė, atvirksčiai, liepė kabelius tiesusiems darbininkams palikti jos žemės sklypą.

Apeliacinio skundo esmė buvo ta, kad ieškovė prašė teismo nepripažinti atsakovų pateiktų įrodymų (ankstesnio sklypo savininko sutikimo), nes jie buvo pateikti pavėluotai, t. y. jau teismo posėdžio metu, o ne pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje, kai buvo rašomas atsikirtimas.

Apeliacinis teismas ieškovės prašymą tenkino ir grąžino bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Savo sprendimą teismas motyvavo tuo, kad ieškovei pateikus pretenzijas dėl vykdomų darbų, atsakovai žinojo, kad yra gautas ankstesnio sklypo savininko sutikimas, tačiau ieškovės apie tai neinformavo. Apie tokį sutikimą nebuvo pranešta ir pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje nors atsakovai galėjo tą padaryti. Jeigu ieškovei toks dokumentas būtų pateiktas, ji galbūt net nebūtų kreipusis į teismą ir patyrusi finansinių išlaidų. Nepateikdami visų turimų įrodymų laiku, nors apie jų buvimą ir žinojo, atsakovai parodė aplaidų požiūrį į savo gynybą. Jie tikėjosi laimėti ginčą visą įrodinėjimo našta perkeldami ieškovei ir nesisistengė apsiginti patys. Pasirengimo teismo posėdžio metu jie pateikė tik bendro pobūdžio paneigimą per daug nesirūpindami proceso baigtimi.

Procesinių staigmenų negalimumo principas sako, kad visi turimi įrodymai turi būti pateikiami kaip galima anksčiau, t. y. dar iki teismo posėdžio pradžios, tam, kad kita šalis galėtų su tais įrodymais susipažinti ir atitinkamai pasirengti gynybai. Atsakovai turimus įrodymus pateikė tik teismo posėdžio metu, jeigu jie būtų buvę pateikti anksčiau, ieškovė būtų turėjusi galimybę tinkamiau pasiruošti gynybai arba galbūt netgi atsiimtų

ieškinį ir taikiai susitartų su atsakovais. Tačiau atsakovai elgėsi aplaidžiai, įrodymus pateikė pavėluotai, todėl teismas sutiko su ieškovės argumentais ir konstatavo, kad atsakovų pateikti įrodymai buvo procesinė staigmena ieškovei ir pirmosios instancijos teismo neturėjo būti priimti.

Ši byla leidžia daryti išvadą, kad visi turimi įrodymai, nesvarbu kokią reikšmę jie gali turėti bylos baigčiai, privalo būti pateikti pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje, jeigu tik apie tokius įrodymus yra žinoma ir yra galimybė juos pateikti. Kartais šalys mano, jog nėra būtina pristatyti visus turimus įrodymus, nes: a) ginčui laimėti pilnai pakanka tik keletas iš jų; b) kai kurie įrodymai gali būti nereikšmingi, todėl jų pateikinti nėra prasmės; c) įrodymų iš viso nepateikia tikėdamiesi visą įrodinėjimo našta perkelti kitai šaliai. Toks požiūris yra klaidingas, nes minėta byla rodo, kad parengiamojoje teismo posėdžio stadijoje būtina pateikti absoliučiai visus turimus įrodymus neatsižvelgiant į jų svarbą.

Dar viena ganėtinai aktuali byla JAV teismų praktikoje, kurioje teismas pasisakė dėl procesinių staigmenų – *Ingrahm v. United States*⁷⁴. JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatymas (angl. *The Texas Liability and Improvement Act*) numato nematerialinės žalos (pvz., patirtas skausmas), kuri buvo patirta dėl medikų aplaidumo, atlyginimą. Įstatyme numatyte, kad maksimalus žalos atlyginimo dydis negali būti didesnis kaip 500 000 JAV dolerių.

Ieškovas (Dwight Ingraham) buvo operuojamas JAV oro pajėgų chirurgų. Operacijos metu jam buvo pažeistas stuburas. Ieškovas pateikė ieškinį dėl žalos atlyginimo. Vadovaujantis kitais teisės aktais (šiuo atveju The Federal Tort Claims Act) jam buvo priteistas 1,2 mln. JAV dolerių žalos atlyginimas. Iš jų 364 000 JAV dolerių kompensacija už negautas pajamas, o likusi suma (900 000 JAV dolerių) – nematerialinės žalos atlyginimas už patirtą skausmą. Sužinojusi apie tai, kita JAV pilietė, Jocelyn Bond taip pat pareikalavo žalos atlyginimo iš to paties atsakovo, nes gimdymo metu buvo netinkamai padarytas cezario pjūvis, dėl ko nukentėjo tiek pati Jocelyn Bond, tiek jos gimusi dukra Stephanie (jai buvo pažeistos smegenys). Jų reikalavimus pirmosios instancijos teismas taip pat tenkino ir prisiteisė žalos atlyginimą atitinkamai 4 mln. JAV dolerių ir 750 000 JAV dolerių.

JAV oro pajėgų chirurgai sprendimą apskundė apeliacinės instancijos teismui, motyvuodami tuo, kad priteista kompensacija yra per didelė ir reikšmingai viršija JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatyme numatytą maksimalią ribą. Teismo buvo prašoma priteistą kompensaciją sumažinti.

⁷⁴ United States Court of Appeals, January 16, 1987, No. 1075, *Ingrahm v. United States*

JAV Apeliacinis Teismas skundą atmetė ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą. Vienas iš esminių tokio sprendimo motyvų buvo tas, jog atsakovams dar iki bylos nagrinėjimo pirmojoje instancijoje pradžios buvo žinoma apie JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatymą ir jame nustatytus žalos atlyginimo limitus. Vis dėlto, nei pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje, nei teismo posėdžio metu atsakovas šiuo teisės aktu nesirėmė ir neprašė teismo to daryti. Tik priėmus atsakovui nepalankų sprendimą pirmosios instancijos teisme, jis paprašė vadovautis kitu, t. y. kompensacijos dydį ribojančiu teisės aktu. Teismo nuomone, tai rodo aplaidų atsakovo požiūrį į savo gynybą. Atsakovas žinojo, kad gali vadovautis tokiais argumentais (JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatymu), tačiau teismo proceso metu to nepadarė, t. y. netinkamai rūpinosi savo teisių apsauga. Be to, jeigu apeliacinės instancijos teismas imtų vadovautis JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatymu, tai būtų procesinė staigmena ieškovams. Jeigu jie būtų žinoję apie tokį argumentą, tai tikėtina, kad būtų parengę dar stipresnių įrodymų, pagrindžiančių, kad padaryta žala viršija JAV Teksaso valstijos Medicininės atsakomybės ir tobulinimo įstatyme numatytą maksimalią sumą. Be to, jeigu apeliacinės instancijos teismas pritaikytų minėtą įstatymą, tai ieškovams nebebūtų sudaryta galimybė ginčyti tokio įstatymo konstitucingumą. Jeigu ieškovai apie tokį įstatymą būtų žinoję anksčiau ir juo būtų buvę naudotasi iki prasidedant bylos nagrinėjimui pirmojoje instancijoje, tai galbūt būtų tokį įstatymą ginčiję.

Minėta byla įdomi dar ir tuo, kad teismo motyvuose atsispindi skirtumas tarp bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų. JAV pirmosios instancijos teismas vadovavosi tik tais teisės aktais, kuriais prašė vadovautis byloje dalyvaujančios šalys ir neišėjo už šio prašymo ribų. Iš bylos sprendimo panašu, kad ginčo šalys turi žinoti teisę ir pateikdamos argumentus nurodyti, kokiais teisės aktais turėtų būti vadovaujamosi. Teismas šalims nepadedą ir nenurodinėja kokiais papildomais teisės aktais būtų galima vadovautis. Iš prieš tai aptartos bylos galima matyti, kad net ir argumentas, pateikiantis nuorodą į įstatymą, gali būti pripažintas procesine staigmena, jeigu šalis apie tokį įstatymą žinojo, bet juo nesivadovavo anksčiau.

Kontinentinės teisės tradicijoje, teismas greičiausiai būtų pats užsiminęs apie atsakovui palankaus įstatymo buvimą ir procesinės staigmenos nebūtų buvę, nes laikoma, kad teismai teisę žino ir nei ieškovui, nei atsakovui, teikiant ieškinį ar atsiliepiamą į jį, nėra pareigos nurodyti kokiais konkrečiai teisės aktais jie vadovaujasi. Šiuo atveju, teismas pats turi pareigą nurodyti šalims tuos aspektus, kuriuos gali pastebėti savo iniciatyva.

Apžvelgus tokią JAV teismų praktiką, taip pat ne mažiau svarbu išnagrinėti, kaip panašaus pobūdžio bylos sprendžiamos Europos šalyse. Viena iš naujesnių ir reikšmingesnių bylų, liečiančių procesines staigmenas buvo nagrinėjama Didžiosios Britanijos teismų praktikoje. Pagal vieną iš bylų, ieškovas (Gama Aviation Ltd) teikė lėktuvų valdymo paslaugas, o atsakovas (Taleveras Petroleum Trading DMCC) buvo ieškovui priklausančio lėktuvo nuomininkas. Ieškovas sudarė lėktuvo valdymo sutartį su atsakovu, pagal kurią įsipareigojo teikti visas su jo valdymu susijusias paslaugas, o atsakovas sutiko mokėti 23 500 JAV dolerių mėnesinį mokestį. Tarp visų ieškovui numatytų prievolių buvo numatyta pareiga teikti papildomas paslaugas susijusias su lėktuvo sertifikavimu ir registravimu, atitikties lėktuvo techninės būklės reikalavimams vertinimu, lėktuvo personalui reikalingos įrangos tiekimu ir pan.

2016 m. kovo mėn. lėktuvas skrido iš JAV į Didžiąją Britaniją ir ieškovo teigimu, tai buvo momentas nuo kuriuo įsigaliojo sutartis ir pradedami taikyti visi su lėktuvo valdymu susiję mokesčiai. Atsakovas su tuo nesutiko ir teigė, kad tai buvo tik perskirstomasis skrydis, t. y. lėktuvą buvo būtina pristatyti į Didžiąją Britaniją, kad iš ten būtų galima pradėti keleivių bei krovinių skraidinimą, todėl sutartis nuo to momento dar neįsigaliojo ir jokie mokesčiai susiję su lėktuvo valdymu negalėjo būti taikomi. Atsakovas sutiko, kad lėktuvu buvo naudojamas, tačiau mokesčiai turėjo būti pradėti skaičiuoti tik nuo tada, kai pradedamas realus keleivių ir krovinių skraidinimas, o ne nuo tada, kai lėktuvas paprasčiausiai perkeliamas į vietą iš kurios pradedami skrydžiai.

2016 m. birželio mėn. lėktuvo savininkas gavo banko reikalavimą nutraukti skrydžius. Dėl to, paslaugų teikimo sutartis tarp ieškovo ir atsakovo irgi buvo nutraukta.

Ieškovo teigimu, atsakovas nėra pilnai apmokėjęs už suteiktas paslaugas ir prašė teismo priteisti susidariusią skolą. Atsakovas su tuo nesutiko ir nurodė, kad gavo iš ieškovo visas sąskaitas-faktūras, tačiau sutiko apmokėti tik jų dalį, nes paslaugos buvo teikiamos nuo 2016 m. balandžio mėn. iki 2016 m. birželio mėn., o ne nuo 2016 m. kovo mėn., kaip teigė ieškovas. Mokesčiai už 2016 m. kovo mėn. vykdytą skrydį neturėjo būti skaičiuojami, nes tas skrydis buvo skirtas tik pristatyti lėktuvą į vietą iš kurios bus teikiamos paslaugos, tad pristatant lėktuvą sutartis dar nebuvo įsigaliojusi.

Nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, atsakovas paprašė teismo leisti pasisakyti atsakovo liudininkui, kurio parodymai turėtų būti stiprus įrodymas, kad atsakovas neprivalo tenkinti ieškovo reikalavimų, nes nėra jam skolingas. Teismo nuomone, toks prašymas galėjo būti pateiktas anksčiau, t. y. dar prieš prasidedant teismo posėdžiui, todėl įtardamas, kad atsakovas gali piktnaudžiauti procesu, sutiko tenkinti atsakovo prašymą su sąlyga, kad bus sumokėtas 1 mln. Didžiosios Britanijos svarų

užstatas, kurį pateikdamas, atsakovas garantuotų, kad jo įrodymai (liudininko parodymai) tikrai bus pateikti ir jie yra reikšmingi bylos baigčiai. Atsakovas tokį teismo sprendimą apskundė apeliacinės instancijos teismui.

Apeliacinės instancijos teismas atsakovo skundą tenkino ir pripažino, kad pirmosios instancijos teismo reikalavimas pateikti užstatą yra neteisėtas. Apeliacinės instancijos teismo nuomone, atsakovas turi teisę į gynybą bei galimybę pateikti įrodymus (nors ir pavėluotai), jei šie įrodymai yra reikšmingi bylos baigčiai. Jei atsakovas pavėlavo pateikti liudininko parodymus, pirmosios instancijos teismas pirmiausia privalėjo išsiaiškinti priežastis, dėl kurių atsakovas pavėlavo, tačiau to nepadarė. Kitas svarbus aspektas yra susijęs su tuo, kad reikalavimas pateikti užstatą rodo, jog pirmosios instancijos teismo teisėjas galimai nepasitiki atsakovu, abejoja jo gerais ketinimais ir yra susidaręs išankstinė nuomonė, kad atsakovas nori piktnaudžiauti procesu. Teisėjas priėmė sprendimą reikalauti užstato tinkamai neįvertinęs tikrųjų atsakovo ketinimų. Taigi, spręsdamas dėl leidimo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, pirmosios instancijos teismas, turėjo pasirinkti vieną iš dviejų variantų, t. y. įrodymus priimti arba atsisakyti priimti, tačiau ne reikalauti užstato, nes toks reikalavimas rodo išankstinį teismo nusistatymą⁷⁵.

Panašių bylų yra ir kontinentinės teisės šalyse. Pavyzdžiui, Prancūzijos apeliacinės instancijos teisme buvo nagrinėjamas ginčas tarp ieškovų įmonių Fransucre ir Cofradec ir atsakovo Credit Lyonnaise. Nesutarimas kilo dėl to, jog atsakovas suteikė finansavimą įmonei Phydor. Po kurio laiko minėta įmonė patyrė finansinių sunkumų dėl ko negalėjo laiku vykdyti savo finansinių įsipareigojimų. Įmonė kreipėsi į atsakovą su prašymu pakeisti suteiktos paskolos sąlygas. Atsakovas sutiko ir suteikė įmonei papildomą finansavimą, tikėdamasis, kad jis padės įmonei išspręsti susidariusias finansines problemas. Kita vertus, atsakovas paprašė ir papildomų prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonių. Taigi, įmonė įkeitė atsakovo naudai nemažą dalį savo turto.

Vis dėlto, Phydor savo finansinių problemų neišsprendė ir laiku nevykdė savo įsipareigojimų kitiems kreditoriams, t. y. įmonėms Fransucre ir Cofradec. Šios įmonės bandė patenkinti savo reikalavimus iš Phydor turto, tačiau čia kilo ginčas su kreditoriumi Credit Lyonnaise dėl Phydor turimo turto vertės nustatymo. Abi įmonės kreipėsi į teismą.

Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai jų skundą tenkino. Nagrinėjant bylą kasacinės instancijos teisme, kilo poreikis teismui pasisakyti dėl Prancūzijos Civilinio

⁷⁵ The Court of Appeal (Civil Division) on Appeal from Business & Property Courts of England & Wales London Circuit Commercial Court, 22 January , 2019, No. A4/2018/2861, Gama Aviation Ltd. V. Taleveras Petroleum Trading DMCC.

proceso kodekso 145 straipsnio, reglamentuojančio įrodymų pateikimo klausimą ir nurodančio, kad visi turimi įrodymai turi būti pateikiami iki teismo posėdžio pradžios. Atsakovo teigimu, ieškovai pavėlavo su įrodymų pateikimu, nes pateikė juos bylos svarstymui artėjant prie pabaigos, o ne iki teismo posėdžio pradžios kaip tai numato 145 straipsnis. Taigi, tokie įrodymai teismo neturėjo būti priimti ir vertinami.

Kasacinis teismas skundą atmetė, taip pat pasisakė minėto 145 straipsnio atžvilgiu. Teismo nuomone, Civilinio proceso kodekse įtvirtinta nuostata, kad visi turimi įrodymai turi būti pateikiami iki teismo posėdžio pradžios – nėra absoliuti. Būtina įvertinti visas aplinkybes ir įrodymų reikšmę galutiniam ginčo išsprendimui. Šiuo atveju, pateikti įrodymai buvo itin svarbūs. Jeigu jų nebūtų buvę, teismas ginčą būtų išsprendęs kitaip⁷⁶.

Iš esmės, tokia teismo pozicija yra labai panaši į Lietuvos teismų praktikoje vyraujančią nuomonę. Taigi, šią praktiką toliau ir aptarsime.

5.2. Procesinės staigmenos Lietuvos teismų praktikoje

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką buvo atrinktos visos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos Apeliacinio Teismo per laikotarpį nuo 2000 m. sausio 1 d. iki 2019 m. balandžio 29 d. nagrinėtos civilinės bylos. Į atranką pateko visos bylos, kuriose buvo paminėtas CPK 181 arba kiti straipsniai, teigiantis, kad teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Šis straipsnis kaip atrankos kriterijus pasirinktas dėl to, kad būtent jis yra labiausiai susijęs su iš proceso šalių kylančiomis procesinėmis staigmenomis (pavėluotu įrodymų pateikimu). Taigi, šiuo atveju įdomu, kaip teismai tokio pobūdžio procesines staigmenas vertina ir kodėl naudojasi arba atsisako naudotis CPK 181 straipsnio jiems suteiktomis galiomis.

Vienoje iš analizuotų apeliacinės instancijos teismo nagrinėtų bylų ieškovė kreipėsi į teismą prašydama įpareigoti atsakovą pateikti dokumentus, susijusius su sodų bendrijos veikla. Ieškovė nurodė, kad kreipėsi į atsakovą su prašymu pateikti minėtus dokumentus, tačiau jokie atsakymo iš atsakovo negavo. Ieškovės teigimu, atsakovas sąmoningai ir piktybiškai neteikia jai dokumentų, susijusių su bendrijos veikla. Atsakovas su tuo nesutiko ir teigė, kad ieškovė į jį nesikreipė. Ieškovė žinojo tiek atsakovo adresą, tiek telefono numerį, tačiau nesusisiekė. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė kaip nepagrįstą.

⁷⁶ France, Court de cassation, Chambre mixte, 1982 05 07, No. 79-12006, Fransucre, Cofradec v. Credit Lyonnaise.

Ieškovė, kartu su apeliaciniu skundu pateikė naujus įrodymus, kurie nebuvo pateikti pirmosios instancijos teismui. Nors ieškovė nesuformulavo atskiro prašymo priimti naujus įrodymus, tačiau teismas, atsižvelgdamas į tai, kad jie buvo pateikti kartu su apeliaciniu skundu, pasisakė dėl galimybės pridėti prie bylos šiuos dokumentus. Teismo nuomone, esminis bylos nagrinėjimas vyksta pirmosios instancijos teisme, todėl būtent ten pagal proceso koncentruotumo bei draudimo piktnaudžiauti procesu principus (CPK 7 str., 42 str. 5 d.) turi būti pateikti visi šalių reikalavimai, atsikirtimai bei įrodymai. CPK 226 straipsnyje, reglamentuojančiame šalių ir trečiųjų asmenų pareigas pasirengimo nagrinėti bylą pirmosios instancijos teisme metu, įsakmiai nurodyta, kad pasirengimo nagrinėti bylą teisme metu šalys ir tretieji asmenys turi teismui pateikti visus įrodymus bei paaiškinimus, turinčius reikšmės bylai, galutinai suformuluoti savo reikalavimus ir atsikirtimus į pareikštus reikalavimus. Jeigu šios pareigos yra nevykdomos arba netinkamai vykdomos, šalys gali tikėtis sau nepalankių, CPK nustatytų teisinių padarinių: draudimo apeliacinį skundą grįsti aplinkybėmis, kurios nebuvo nurodytos pirmosios instancijos teisme, draudimo apeliaciniame skunde kelti naujus reikalavimus, ribojimo teikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teisme (CPK 306 str. 2 d., 312, 314 str.). Įvertinęs visas aplinkybes teismas nustatė, kad minėti nauji įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, t. y. dar pirmosios instancijos teisme, todėl trakravo juos kaip pateiktus pavėluotai ir atsisakė vertinti⁷⁷.

Kitoje iš bylų ieškovas prašė priteisti iš atsakovo skolą, palūkanas, taip pat procesines palūkanas ir bylinėjimosi išlaidas. Savo ieškinyje nurodė, kad su atsakovu sudarė distribucijos sutartį, kurios pagrindu ieškovas pardavė, o atsakovas nupirko prekių. Už dalį prekių atsakovas nėra sumokėjęs. Jis pateikė atsakovui pretenzijas, prašydamas sumokėti skolą, tačiau atsakovas į jas atsakymo nepateikė ir skolos nesumokėjo. Atsakovas su ieškiniu nesutiko. Teigė, kad ieškovas elgėsi nesąžiningai esant ikisutartiniams santykiams – apgaulės būdu sudarė distribucijos sutartį, turėdamas išankstinių ketinimų neteisėtu būdu gauti pajamas, nuslėpė ir neatskleidė jam žinomos informacijos, jog prekės yra nesertifikuotos ir netinkamos platinti Lietuvos teritorijoje, sąmoningai pažeidė ir nesilaikė distribucijos sutartyje numatytų prievolių. Ieškovas sąmoningai vengė atsiimti prekes iš atsakovo ir reikalavo apmokėti už prekes, kurios neparduotos, neatitinka sutartyje numatytų prekėms reikalavimų ir todėl nėra sutarties objektas.

⁷⁷ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje D.D. v. Sodų bendrija “-” Nr. E2A-148-653/2019.

Pirmosios instancijos teismas ieškinį tenkino iš dalies ir priteisė iš atsakovo skolą bei palūkanas. Atsakovas su tuo nesutiko ir pateikė apeliacinį skundą. Vienas iš atsakovo argumentų, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė į bylą priimti Valstybinės ne maisto produktų inspekcijos prie Ūkio ministerijos raštą, kuris įrodo, kad ieškovo pateiktos prekės yra kenksmingos, netinkamos kokybės ir negali būti civilinės apyvartos objektu. CPK 181 straipsnis nurodo, kad atsisakymas priimti įrodymus turi būti motyvuotas ir turi būti susijęs su proceso vilkinimu. Atsakovo pateiktas dokumentas negalėjo užvilinti proceso, tačiau jis turėjo svarbią reikšmę galutiniam teismo sprendimui.

Apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad nagrinėjamos bylos atveju, pirmosios instancijos teismui išsprendus CPK 251 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus, išklausus baigiamąsias kalbas ir išėjus į pasitarimų kambarį, atsakovas teismui pateikė prašymą priimti į bylą naują įrodymą. Teismas pažymėjo, kad visos faktinės bylos aplinkybės turi būti nustatomos ir įrodymai tiriami bylą nagrinėjant iš esmės, kadangi sakant baigiamąsias kalbas remtis aplinkybėmis ir įrodymais, kurių teismas netyrė, draudžiama. Apeliacinės instancijos teismas taip pat pažymėjo, kad atsakovas minėto įrodymo nepateikė ir vėliau, t. y. kartu su apeliaciniu skundu.

Teismo nuomone, pagal CPK 178 straipsnį, šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, o atsakovo prašymas paskirti žodinį bylos nagrinėjimą, kad jo metu galėtų pateikti šį naują įrodymą, neatitiktų proceso koncentracijos, ekonomiškumo principo. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Teismas atsakovo veiksmus, kai prašoma priimti į bylą naujus įrodymus po baigiamųjų kalbų, atnaujinti bylos nagrinėjimą, o vėliau, apeliacijos procese, kai tas pats įrodymas pateikiamas ne su apeliaciniu skundu, o vėl teikiamas prašymas leisti įrodymus pateikti žodinio proceso metu, įvertino kaip neatitinkančius CPK 7 straipsnyje nustatytų proceso koncentracijos, ekonomiškumo ir kt. principų⁷⁸.

Taigi, iš prieš tai nagrinėtų atvejų galima daryti išvadą, jog apeliacinės instancijos teismai pavėluotą įrodymų pateikimą, t. y. procesines staigmenas vertina gana griežtai. Nors praktikoje dažnai minima, kad Lietuvos teismai retai naudojami CPK 181 straipsnio suteiktomis teisėmis nepriimti pavėluotai pateiktų įrodymų, vis dėlto, galima pastebėti,

⁷⁸ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2014 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje UAB Grande Style v. UAB Duginsta Nr. 2A-536-798/2014.

kad matydami akivaizdžius piktnaudžiavimo požymius teismai (ypač aukštesnės instancijos) tokius įrodymus visgi atmets.

Toliau vertėtų panagrinėti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką. Čia vienoje iš bylų, ieškovas kreipėsi į teismą su prašymu priteisti iš atsakovo negrąžintą paskolą. Ieškovas nurodė, kad paskolino atsakovui pinigų, o atsakovas pasirašė patvirtinimą apie gautus iš ieškovo pinigus. Ieškovo manymu, toks raštelis atitinka paskolos sutarties sampratą, nors ir nėra išsamiai aptarti tokios sutarties elementai. Ieškovas pasitikėjo atsakovu ir gana ilgai laukė skolos grąžinimo, todėl tik pablogėjus tarpusavio santykiams kreipėsi į teismą.

Atsakovas su ieškiniu nesutiko ir nurodė, kad jam nebuvo poreikio skolintis, nes pinigų turėjo užtektinai. Be to, jis turėjo teisę veikti ir veikė kaip ribotos civilinės atsakomybės vienos JAV bendrovės atstovas ir dažnai pervesdavo pinigus ieškovui, nes jis skolinosi pinigų iš šios bendrovės ir atvirksčiai. Ieškovo nurodomas raštelis, atsakovo nuomone, negali būti pripažįstamas paskolos sutartimi, nes aplinkybė, kad iešovas perdavė jam pinigus kaip paskolą, nurodyta visai kitos dienos dokumente, pasirašytame vieno asmens – ieškovo. Atsakovas apie ieškovo įsipareigojimą paskolinti jam pinigus nieko nežinojo iki dienos, kada šio įsipareigojimo kopija buvo atsiųsta kartu su pretenzija grąžinti paskolą. Atsakovo nuomone, abu rašteliai yra nesusiję dokumentai.

Pirmosios instancijos teismas sprendimu už akių ieškinį tenkino. Vėliau atmetė atsakovo prašymą peržiūrėti sprendimą už akių. Apeliacinės instancijos teismas atmetė atsakovo atskirąjį skundą. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija panaikino apeliacinės instancijos teismo nutartį ir perdavė bylą nagrinėti iš naujo. Apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo nutartį panaikino ir grąžino nagrinėti iš esmės.

Šioje byloje kilo poreikis LAT pasisakyti dėl įrodymų ir įrodinėjimo. Teismas konstatavo, kad siekiant, jog procesas vyktų sąžiningai, šalys nevilkintų proceso ir nepiktnaudžiautų savo teisėmis procese, visas faktines bylos aplinkybes būtina nurodyti dar prieš pradėdant nagrinėti bylą iš esmės. Kartu turi būti pateikiami įrodymai, patvirtinantys ieškovo išdėstytas aplinkybes. Taigi, įrodymai turi būti pateikiami pirmosios instancijos teisme (CPK 135 str. 1 d.). Operatyvus įrodymų pateikimas užtikrina galimybę tiek kitai šaliai, tiek teismui kuo skubiau su jais susipažinti, taip pat sklandžiai veikti procesui. Bylos proceso eigai optimizuoti yra nustatyta, kad pirmosios instancijos teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.).

Vis dėlto, reikalavimas pateikti įrodymus pirmosios instancijos teismui kartu su ieškiniu nėra absoliutus ir įrodymai tam tikrais atvejais gali būti pateikiami net ir apeliacinės instancijos teismui. CPK 314 straipsnyje pakartojus nuostatą, kad apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, padaroma išlyga, jog draudimas priimti naujus įrodymus netaikomas atvejais, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė juos priimti arba kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau.

Taigi, proceso reikalavimai yra nukreipti į kuo ankstesnį įrodymų byloje pateikimą, taip užtikrinant proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus, tačiau jie nereiškia absoliutaus draudimo esant svarbioms priežastims pateikti įrodymus vėliau, t.y. apeliacinėje instancijoje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, sprendžiant naujų įrodymų priėmimo klausimą, šių įrodymų įrodomoji vertė nagrinėjamam ginčui turi būti esminė, t.y. nuo jų paprastai gali priklausyti bylos ginčo nagrinėjimo rezultatas. Sprendžiant dėl tokių įrodymų priėmimo vėliau, t. y. apeliacinės instancijos teisme, būtina atsižvelgti ir į tai, kad teismas ne formaliai nagrinėja ginčą, bet vykdo konstitucinį imperatyvą – vykdo teisingumą. Tai lemia, kad teismo atsisakymas priimti, kad ir vėliau pateikiamą, bet turintį tokią bylai svarbią įrodomąją reikšmę, nuo kurios priklausytų bylos išnagrinėjimo rezultatas, būtų nepateisinamas protingumo, sąžiningumo ir teisingumo požiūriu.

Nagrinėjamos bylos atveju būtent ir yra susidariusi situacija, kai ieškovo pateiktas apeliacinės instancijos teisme įrodymas yra iš esmės vienintelis rašytinis įrodymas, patvirtinantis šalių paskolos santykių egzistavimą. Taigi, LAT teisėjų kolegija konstatavo, kad nagrinėjamos bylos atveju, apeliacinės instancijos teismas turėjo pagrindą ieškovo pateiktą rašytinį įrodymą – atsakovo įsipareigojimą dėl paskolos grąžinimo termino – priimti⁷⁹.

Ši byla yra reikšminga daugeliu aspektų. Visų pirma, LAT netiesiogiai pabrėžė, kad procesinių staigmenų negalimumo principas nėra absoliutus. Atsiradus tokiai staigmenai, teismas kiekvienu individualiu atveju turėtų įvertinti, ar naujai pateikti įrodymai yra reikšmingi tam, kaip bus išspręsta byla. Kai procesinių staigmenų negalimumo principas prieštarauja kuriam nors kitam principui (pvz., teisingumo), teismas turi nustatyti, kuriam principui teiktinas prioritetas. Jeigu pavėluotai pateiktas įrodymas yra reikšmingas, pirmenybė turėtų būti teikiama teisingumo bei protingumo principams, o tai reiškia, kad įrodymas turėtų būti priimtas (netgi ir apeliacinės

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje I.B. v. J.V. Nr. 3K-3-348/2013.

instancijos teisme). Procesinių staigmenų negalimumo principas turėtų būti saugomas tik tais atvejais, kai pateikti įrodymai nėra svarbūs tam kaip bus išspręsta byla.

Čia reikia sutikti su kai kurių teisės ekspertų nuomone, jog tokia LAT pozicija gali reikšmingai prisidėti prie to, jog žemesnės instancijos teismai CPK 181 straipsnio 2 dalies teikiamomis galiomis naudojami retai, nes dažniausiai bet kokių įrodymų nepriėmimas yra skundžiamas aukštesnės instancijos teismams, motyvuojant tų įrodymų svarba, o pastarieji teismai tokius skundus labai dažnai tenkina ir grąžina bylas nagrinėti iš naujo. Dėl to, žemesnės instancijos teismams paprasčiau tokius pavėluotai pateiktus įrodymus priimti, nevertinant jų svarbos, o byloje dalyvaujančios šalys tą suprasdamos – piktnaudžiauja.

Kitoje iš svarbesnių LAT nagrinėtų bylų, atsakovas sudarė su trečiuoju asmeniu sutartį dėl laivo, esančio Klaipėdos uoste, remonto darbų. Taip pat laivo remonto laikotarpiui su ieškovais sudarė įgulos narių samdos sutartis (darbo sutartis). Sutartys sudarytos kito atsakovo, t. y. samdytojo (laivo valdytojo) vardu per atstovą, kuris atstovavo tiek laivo savininkui, tiek valdytojui, t. y. abiem atsakovams. Trečiasis asmuo remonto darbus sustabdė, nes atsakovas už juos nemokėjo. Vėliau kreipėsi ir į teismą dėl skolos išieškojimo. Teismo sprendimu skola buvo priteista iš laivo savininko. Ieškovai nurodė, kad nutraukus remonto darbus, nutrūko ir su jais sudarytos darbo sutartys, tačiau liko neišmokėtas darbo užmokestis bei kompensacijos už nepanaudotas atostogas. Nors samdos sutartys buvo sudarytos ne su laivo savininku, o su jo valdytoju, tačiau pastarasis veikė tik laivo savininko interesais, todėl jo sudaryti sandoriai yra privalomi ir laivo savininkui (solidari atsakomybė). Ieškovai prašė priteisti jiems solidariai iš atsakovų neišmokėtą darbo užmokestį, kompensacijas už nepanaudotas atostogas bei delspinigius už uždelstą atsiskaitymų laiką. Pirmosios instancijos teismas ieškovų reikalavimus tenkino iš dalies. Dalies patvirtino, dalies atmetė. Apeliacinės instancijos teismas pakoregavo pirmosios instancijos teismo sprendimą, kai kurių ieškovų atžvilgiu. Kasaciniam teismui, nagrinėjančiam šią bylą, iškilo poreikis pasisakyti ir dėl įrodymų klausimo.

Atsakovo nuomone, ieškovų reikalavimai dėl darbo užmokesčio priteisimo nepagrįsti pakankamais įrodymais. Jis faksu ir registruotu laišku išsiuntė apeliacinės instancijos teismui naujus įrodymus apie ieškovų lankymąsi darbe (šie įrodymai buvo laikomi prarastais). Iš jų matyti, kad dalis ieškovų iš viso nebuvo remontuojamame laive, o kitų ieškovų darbo trukmė laive buvo gerokai trumpesnė, nei nurodyta ieškinyje. Šiais įrodymais galima paneigti didelę dalį ieškovų piniginių reikalavimų. Apeliacinės instancijos teismas nepasisakė dėl naujų įrodymų priėmimo ir taip pažeidė CPK 181

straipsnio 1 dalį ir 314 straipsnį. Dėl šių procesinės teisės normų pažeidimų teismų sprendimo ir nutarties dalys, kuriomis patenkinti ieškinio reikalavimai, yra absoliučiai negaliojančios pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą (sprendimas, nutartis yra be motyvų).

LAT nuomone, argumentai dėl CPK 181 ir 314 straipsnių pažeidimo yra nepagrįsti. CPK 181 straipsnyje reglamentuojamas teismo atsisakymas priimti įrodymus, kai šie pateikiami nustatyta tvarka. Apeliacinės instancijos teismui nauji įrodymai teikiami išimtiniais atvejais, bet jie gali būti teikiami. Paprastai pagal CPK 324 straipsnio 3 dalį, jei būtina, teismas gali tirti įrodymus po dalyvaujančių byloje asmenų kalbų. Tuomet jis apsversto, ar pagal CPK 314 straipsnį papildomi įrodymai priimami. Šioje byloje nagrinėjimas iš esmės buvo užbaigtas, posėdžio metu prašymų dėl papildomų įrodymų gavimo ar būtinumo juos išreikalauti nepateikta. Jie teismui buvo išsiųsti užbaigus bylos nagrinėjimą iš esmės ir nusprendus dėl nutarties priėmimo ir paskelbimo atidėjimo. Per šį laiką teismas neturi teisės priimti ir vertinti įrodymų, todėl neturi vadovautis CPK 181 ir 314 straipsniais. Taigi, LAT atmetė skundo argumentus dėl minėtų normų pažeidimo.

Svarbu pastebėti ir tai, kad nagrinėjant šią bylą paliestas ir antrasis procesines staigmenas liečiantis aspektas, t. y. kai netinkamai motyvuojami teismų sprendimai.

Kasaciniame skunde nurodyta, kad žemesnės instancijos teismui buvo pateikti nauji įrodymai (nors ir pavėluotai), tačiau teismas jų netyrė ir priėmė sprendimą, o apeliacinės instancijos teismas dėl tokio pirmosios instancijos teismo sprendimo iš viso nieko nepasisakė. Dėl tokių procesinės teisės normų pažeidimų teismų sprendimo ir nutarties dalys, kuriomis patenkinti ieškinio reikalavimai, yra absoliučiai negaliojančios pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą (sprendimas, nutartis yra be motyvų).

LAT išaiškinime, teigiama, kad Apeliacinės instancijos teismas, priimdamas nutartį, sprendžia, ar visos bylos aplinkybės iširtos, ar nereikia papildomų įrodymų. Jeigu ne visos aplinkybės aiškios ir įrodymų reikia, tai yra pagrindas atnaujinti bylos nagrinėjimą. Atnaujinimo pagrindas turėtų būti tai, kad bylos aplinkybės ar visi įrodymai nėra surinkti ir išnagrinėti, o ne tai, kad dar pateikta naujų ar papildomų įrodymų po bylos išnagrinėjimo iš esmės. Tik jų pateikimas savaime nėra pagrindas nagrinėjimą iš esmės atnaujinti. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad pagal bylos duomenis apeliacinės instancijos teismas detaliai nesvarstė ieškovų reikalavimų dydžio, bet apsiribojo apibendrinta išvada. Taigi, LAT darė išvadą, kad nėra pagrindo pripažinti, jog apeliacinės instancijos teismo

nutarties dalys dėl patenkintų reikalavimų dydžio nemotyvuotos, todėl CPK 329 straipsnis nepažeistas⁸⁰.

Vertinant procesines staigmenas iš teismo pusės, svarbi yra LAT Civilinių bylų skyriaus Teisėjų kolegijos 2019 m. balandžio 1 d. nutartis. Pareiškėja prašė buvusiam įmonės vadovui skirti baudą bei apriboti eiti viešojo ar privartaus juridinio asmens vadovo pareigas. Pareiškėja nurodė, kad, įsiteisėjus pirmosios instancijos teismo nutarčiai, buvęs įmonės vadovas bankroto administratoriui neperdavė dokumentų ir turto, susijusių su bankrutuojančios įmonės dukterine įmone, registruota Baltarusijoje, todėl buvusiam įmonės vadovui taikytinos LR Įmonių bankroto įstatyme numatytos poveikio priemonės. Pirmosios instancijos teismas pareiškėjos prašymo netenkino, o apeliacinės instancijos teismas, pradėtą nagrinėti pareiškėjos atskirąjį skundą, nutraukė.

Pareiškėjos teigimu, apeliacinės instancijos teismo sprendimas nutraukti atskirąjį skundą nebuvo tinkamai motyvuotas.

LAT konstatavo, kad CPK 331 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimo (nutarties) motyvuojamajame dalyje glausta forma turi būti išdėstytos teismo nustatytos bylos aplinkybės, įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, argumentai, dėl kurių teismas atmetė kuriuos nors įrodymus, taip pat įstatymai ir kiti teisės aktai bei teisiniai argumentai, kuriais teismas vadovavosi darydamas išvadą. Pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą absoliučiu sprendimo negaliojimo pagrindu yra pripažįstami tokie atvejai, kai sprendimas, nutartis yra be motyvų (sutrumpintų motyvų). LAT pažymėjo, kad teismo sprendimo motyvavimo svarbą yra pabrėžęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, nurodęs, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nacionalinius teismus įpareigoja išsamiai ištirti šalių pateiktus paaiškinimus, argumentus ir įrodymus be išankstinio vertinimo, ar jie svarbūs sprendimo priėmimui; teismų ir tribunolų sprendimuose turėtų būti tinkamai nurodyti motyvai, kuriais jie yra pagrįsti; sprendimo motyvavimas yra būtinas, norint parodyti, kad bylos šalys buvo išklaudytos ir teisingumas įvykdytas atidžiai⁸¹.

LAT taip pat yra išaiškinęs, kad pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą absoliučiu sprendimo ar nutarties negaliojimo pagrindu laikomas tik visiškasis motyvų nebuvimas. Teismo sprendimo (nutarties) nepakankamas motyvavimas nėra jo absoliutus negaliojimo pagrindas pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą. Tuo atveju,

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje V.J. ir kt. v. West Atlantic Fishing Company Ltd ir Tricroft International Ltd. Nr. 3K-3-152/2008.

⁸¹ EŽTT 2001 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *Hirvisaari v. Finland*, No. 4968/99.

kai teismo sprendimo (nutarties) motyvai yra neišsamūs, šis pažeidimas gali būti pripažintas esminiu pagal CPK 346 straipsnio 2 dalies 1 punktą, jeigu sprendimo (nutarties) motyvuojamą dalyje neatsakyta į pagrindinius (esminius) bylos faktinius ir teisinius aspektus ir dėl to byla galėjo būti išspręsta neteisingai⁸².

Pareiškėja pirmosios instancijos teismui pateikė du prašymus: 1) apriboti buvusio įmonės vadovo teisę eiti juridinio asmens vadovo pareigas pagal ĮBĮ straipsnio 10 straipsnio 14 dalį, 2) skirti buvusiam įmonės vadovui baudą pagal ĮBĮ 10 straipsnio 7 dalies 1 punktą. Pirmosios instancijos teismas abu šiuos prašymus atmetė. Pareiškėja padavė atskirąjį skundą dėl šios teismo nutarties ir prašė abu prašymus tenkinti (tiek prašymą apriboti buvusio įmonės vadovo teisę eiti juridinio asmens vadovo pareigas pagal ĮBĮ straipsnio 10 straipsnio 14 dalį, tiek prašymą skirti buvusiam įmonės vadovui baudą pagal ĮBĮ 10 straipsnio 7 dalies 1 punktą).

Apeliacinės instancijos teismas nutartyje nurodė tik motyvus dėl pareiškėjos prašymo pagal ĮBĮ straipsnio 10 straipsnio 14 dalį ir nieko nepasisakė dėl pareiškėjos prašymo pagal ĮBĮ 10 straipsnio 7 dalies 1 punktą.

Įvertinusi tai, LAT konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismo nutarties dalis dėl pareiškėjo prašymo skirti baudą pagal ĮBĮ 10 straipsnio 1 dalies 7 punktą yra be motyvų ir tai yra šios teismo nutarties absoliutus negaliojimo pagrindas pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punktą, 338 straipsnį. Apibendrinama, teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismo nutartis nutraukti apeliacinį procesą naikintina ir byla perduotina apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo.

Šiuo atveju verta atkreipti į tai, kas buvo minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, t.y., kad CPK 329 straipsnio pažeidimas gali lemti teismo sprendimo panaikinimą, tačiau ne visuomet būna kita iš procesinių staigmenų kylanti pasekmė – sprendimą priėmusio teismo (teisėjo) civilinė atsakomybė už byloje dalyvaujančių šalių dėl tokio sprendimo patirtus nuostolius. Čia reikia prisiminti, kad CPK 329 straipsnio taikymas savaime nereiškia, kad atsiranda civilinės atsakomybės taikymo pagrindai. Tokiu atveju, reikėtų įrodyti neteisėtus veiksmus, žalą, priežastinį ryšį tarp tų veiksmų ir atsiradusios žalos, bei teismo (teisėjo) kaltę. Be to, tokia atsakomybė gali atsirasti tik tuo atveju, jeigu žalą patyrusi šalis reikalauja ją atlyginti. Prieš tai nagrinėtu atveju, tokio reikalavimo nebuvo.

Apibendrinus teismų praktikos analizę, galima daryti keletą išvalgų. Visų pirma, reikia pažymėti, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse (pvz., JAV) galimybės teismui pripažinti procesinės staigmenos buvimą yra platesnės. Priešingai, nei kontinentinės teisės

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje D.Š. v. UAB Borgalita ir BUAB Karderita Nr. 3K-3-406/2013

šalyse, čia teismas apsiriboja ir vadovaujasi tik tais teisės aktais, kuriais savo argumentus grindžia byloje dalyvaujančios šalys. Taigi, jei proceso šalys pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje nesivadovauja vienu ar kitu įstatymu kaip argumentu, nors galėjo tą daryti, tai siekis pasinaudoti tokiu argumentu vėlesnėse proceso stadijoje, gali būti pripažintas kaip procesinė staigmena. Tokiu atveju, palyginti su kontinentinės teisės tradicija, procesinės staigmenos pripažinimo galimybės yra didesnės.

Priešingai nei bendrosios teisės tradicijoje, kontinentinės teisės šalyse remiamasi prielaida, jog teismai teisę žino, todėl ieškovui ar atsakovui teikiant savo įrodymus, nebūtina nurodyti kokiais teisės aktais jie vadovaujasi. Teismas pats parenka reikiamą teisės normą, tad anksčiau minėtos rizikos dėl galimo procesinės staigmenos atsiradimo - nėra.

Taip pat galima pastebėti, kad nors LR Civilinio proceso kodeksas teismui suteikia tinkamas kovos su procesinėmis staigmenomis priemones, jomis naudojamosi retai dėl griežto aukštesnės instancijos teismų požiūrio į pavėluotai pateiktų įrodymų atmetimą. LAT praktika aiškiai parodo, kad tokius įrodymus galima atmesti tik tokiais atvejais, kai jie nėra reikšmingi bylos baigčiai. Taigi, tuo yra parodoma, kad procesinių staigmenų negalimumo principas nėra absoliutus ir jeigu jis konkuruoja su kitais teisės principais, tai pirmenybė dažniausiai teikiama pastariesiems. Daug drąsiau kovojama su kita procesinių staigmenų rūšimi, t. y. tokiomis staigmenomis, kurios kyla iš teismo pusės. Aukštesnės instancijos teismai nevengia naikinti žemesnės instancijos teismų sprendimų, jeigu šie yra netinkamai argumentuoti. Teismų praktikos analizė rodo, kad tokie sprendimai yra priimami gan dažnai, o tai, tikėtina, skatina žemesnės instancijos teismus atsakingiau atsakingiau reikšti savo požiūrį.

IŠVADOS

- Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje yra vieningai sutariama, kad ginčų sprendimo teisme procesas turi būti ne bet koks. Jis turi vykti taip, kad būtų tinkamai užtikrinta pažeistų subjektinių teisių bei įstatymų saugomų interesų gynyba. Tai reiškia, kad teismo procesas turi būti efektyvus ir greitas, o teismo priimti sprendimai – objektyvūs, priešingu atveju būtų pažeista vienos iš esminių žmogaus teisių – teisė kreiptis į teismą bei teisė į teisingą bylos išnagrinėjimą.
- Dėl anksčiau išvardintų priežasčių įstatymų leidėjas nustato pareigą rūpintis proceso skatinimu, draudžia piktnaudžiauti procesu ir įpareigoja teismą būti nešališku. To pasekoje, teismo proceso metu atsirandančios procesinės staigmenos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje vertinamos negatyviai.
- Vis dėlto, nagrinėjant procesinių staigmenų civiliniame procese negalimumo principą, pastebėta ir nemažai su šio principo praktiniu įgyvendinimu susijusių iššūkių. Pirmiausia, vis dar nėra iki galo aiški procesinės staigmenos sąvokos samprata. Pozityvioji teisė neduoda konkretaus apibrėžimo, koks būtent veiksmas turi būti laikomas procesine staigmena ir nenurodo aiškių požymių pagal kuriuos tokį reiškinį būtų galima nustatyti, todėl neretais atvejais, tai paliekama subjektyviam teismų vertinimui, kas sukelia dar daugiau nesusipratimų ir ginčų.
- Nors procesinių staigmenų gali būti įvairių, šiame darbe apsiribojama dviejų, dažniausiai pasitaikančių atvejų analize, t. y. kai procesinės staigmenos kyla dėl pavėluotai pateiktų įrodymų (staigmena iš byloje dalyvaujančių šalių) ir netikėto teismo sprendimo, kai teismas remiasi argumentais, kurie nebuvo aptarti posėdžio metu (staigmena iš teismo pusės).
- Abi minėtos staigmenos pažeidžia nemažai svarbių teisės principų, pavyzdžiui teisės į tinkamą teismo procesą, draudimo piktnaudžiauti teismo procesu ir pan. Kita vertus, kaip rodo teisės doktrinos bei teismų praktikos analizė, ne visos procesinės staigmenos turėtų būti vertinamos negatyviai. Kai kuriais atvejais procesinių staigmenų negalimumo principas gali konkuruoti su kitais reikšmingais teisės principais (pvz., atsisakius priimti pavėluotai pateiktus įrodymus bus pažeista šalies teisė į gynybą), todėl kiekvienu panašiu atveju, bylą nagrinėjančiam teismui kyla poreikis įvertinti, kuriam principui teikti pirmenybę. Teismų praktikos analizė parodė, kad pagrindinis pasirinkimą lemiantis kriterijus – procesinės staigmenos svarba bylos baigčiai.

- Darbo tiriamojoje dalyje taip pat buvo palyginta dviejų skirtingų teisės tradicijų praktika procesinių staigmenų atžvilgiu. Pastebėta, kad bendrosios teisės tradicijos šalių teismuose procesinės staigmenos pasireiškimo galimybės yra didesnės ir teismų požiūris į tokių staigmenų atsiradimą yra griežtesnis. Tokį skirtumą iš dalies lemia tai, kad bendrosios teisės sistemoje, teismų sprendimai remiasi išimtinai tik tais argumentais, kuriuos pateikia ginčo šalys. Priimdamas sprendimą teismas taiko tik tuos teisės aktus, kuriais procese dalyvaujančios šalys remiasi ir gina savo teises, todėl šalių bandymas pritaikyti kokią nors naują teisės normą, kuria nebuvo remtasi parengiamojoje proceso stadijoje gali būti traktuojamas kaip procesinė staigmena ir teismas ja nesivadovautų. Kontinentinės teisės šalyse teismai patys sprendžia kokias teisės normas taikyti, todėl procesinių staigmenų atsiradimo tikimybė čia yra mažesnė.
- Vertinant procesines staigmenas civiliniame procese, pastebėta, kad Lietuvos teismų praktika išsiskiria tam tikra specifika. Nors LR Civilinio proceso kodeksas suteikia teismui galimybę nepriimti pavėluotai pateiktų įrodymų bei numato kitokias neigiamas pasekmes procesinės staigmenos teikėjui (pvz., bauda), pirmosios instancijos teismai vengia tokiomis galiomis naudotis. Tą lemia LAT praktika, nurodanti, kad procesinių staigmenų negalimumo principas gali būti saugomas tik tais atvejais, jeigu jo gynyba nepažeidžia kitų svarbių teisės principų. Teismas turi žiūrėti, ar atmetus pavėluotai pateiktus įrodymus, nebus pažeista procese dalyvaujančios šalies teisė į gynybą. Praktika rodo, kad labai dažnai tokie atsisakymai yra skundžiami aukštesnės instancijos teismams ir pastarieji naikina tokius žemesnės instancijos teismo sprendimus, todėl procesinių staigmenų negalimumo principą ginti vengiama, o proceso šalys tuo naudojasi.
- Atsižvelgiant į šias aplinkybes, rekomenduotina teisės aktuose labiau konkretizuoti, kokiais atvejais teismas gali taikyti procesinių staigmenų prevencijai skirtas priemones. Tikėtina, kad toks žingsnis reikšmingai prisidėtų prie vieno iš svarbiausių civilinio proceso tikslų - efektyvumo bei koncentruotumo gerinimo, nes būtent šie aspektai yra vieni svarbiausių užtikrinant teisės į tinkamą teismo procesą principo įgyvendinimą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Mokslinė literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A., Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Jurisprudencija, Nr. 3 (117), 2009.
2. AVERKIENĖ, D. Procesiniai terminai: teisingo ir efektyvaus civilinio proceso prielaida. Daktaro disertacija, Vilnius, 2015.
3. BALTRIMAS, J., LANKAUSKAS, M., ŠNEIDERIS, D., Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos, mokslo studija, Lietuvos teisės institutas, Vilnius, 2013.
4. BEVANS, N., Civil Law and Litigation for Paralegals, McGraw-Hill Business, 2009.
5. BRAZDEIKIS, A., Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, Daktaro disertacija, Vilnius, 2011.
6. BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V., Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos, Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, www.lkiis.lki.lt
8. BRAZDEIKIS, A. at al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos, Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
9. JARAŠIŪNAS, E., Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2003.
10. HUDSON, C. R., HARRIS, E. A., Dealing with Surprises at Trial, DRI, March, 2015.
11. LANGBEIN, J. H., The Disappearance of Civil Trial in the United States, The Yale Law Journal, Nr. 122 (522), 2012.
12. LASTAUSKIENĖ, G., Teisinė sankcija kaip daugiareikšmė teisinė kategorija. Jurisprudencija, Nr. 41 (33), 2003.
13. LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS, V., Civilinio proceso teisė I tomas, Vilnius: Justitia, 2003.
14. Lietuvių kalbos žodynas, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, www.lkz.lt
15. LR Civilinio proceso kodekso komentaras I dalis, Vilnius: Justitia, 2004.
16. Longman Dictionary of Contemporary English, Pearson Education Limited, 2007.
17. NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.

18. NEKROŠIUS, V. Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus, Teisė, Nr. 102, 2017, p. 7-15.
19. SIMAITIS, R., Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Vilnius: Justitia, 2008.
20. VALANČIUS, V., NORKUS, R., Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso, Jurisprudencija, Nr. 3 (81), 2006.
21. ЮДИН, А. В. Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009.

Teisės aktai

1. Code of Civil Procedure, Bundesgesetzblatt, Federal Law Gazette, 5 December 2005.
2. Federal Rules of Civil Procedure, Rule 26. , 115th Congress 1st Session, December 1, 2017.
3. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas [žiūrėta 2019 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
6. Quebec Code of Civil Procedure, chapter C-25.01, 2016.
7. Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo.

Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje R.K. ir kt. v. UAB Stilsena, Nr. 3K-3-1417/2002.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje V.J. ir kt. v. West Atlantic Fishing Company Ltd ir Tricroft International Ltd. Nr. 3K-3-152/2008.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2009 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB Minestas v. Rialsta, Nr. 3K-3-317/2009.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje I.O. v. UAB Prekybos ir logistikos centras, Nr. 3K-3-282/2010.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje I.B. v. J.V. Nr. 3K-3-348/2013.

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje D.Š. v. UAB Borgalita ir BUAB Kardera Nr. 3K-3-406/2013.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje J.G. v. V.G., Nr. 3K-3-486/2013.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2014 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB Deichmann avalynė v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Nr. 3K-3-354/2014.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB Vespila v. UAB Aksa, Nr. 3K-3-218-916/2016.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje UAB Sprendimų medis v. AB Aksa, Nr. 3K-3-538-313/2016.
11. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje A.B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Nr. 2A-44/2009.
12. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje A.N. v. J.K., Nr. 2-815-157/2015.
13. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, 2004 m. kovo 24 d. nutartis administracinėje byloje, Nr. N-12-344-04.
14. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, 2014 m. gruodžio 17 d. nutartis administracinėje byloje R.B. v. Valstybinė teritorijų palavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos, Nr. A442-2031/2014.
15. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2014 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje UAB Grande Style v. UAB Duginsta Nr. 2A-536-798/2014.
16. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje D.D. v. Sodų bendrija “-” Nr. E2A-148-653/2019.
17. Teismų praktika. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2004, Nr. 21.

Užsienio šalių teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 1994 m. balandžio 19 d. sprendimas *Van de Hurk v. Netherlands*, No. 16034/90.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2001 m. rugsėjo 27 d. sprendimas *Hirvisaari v. Finland*, No. 4968/99.

3. France, Court de cassation, Chambre mixte, 1982 05 07, No. 79-12006, Fransucre, Cofradec v. Credit Lyonnaise.
4. Missouri Court of Appeals, June 21, 1977, No. 37746, Eileen Layman v. Southwestern Bell Telephone Co.
5. United States District Court E.D. Pennsylvania, March 21, 1956, No. 15153, Frank Zielinski v. Philadelphia Piers, Inc.
6. United States Court of Appeals, January 16, 1987, No. 1075, Ingrahm v. United States.
7. The Court of Appeal (Civil Division) on Appeal from Business & Property Courts of England & Wales London Circuit Commercial Court, 22 January , 2019, No. A4/2018/2861, Gama Aviation Ltd. V. Taleveras Petroleum Trading DMCC.

SANTRAUKA

Procesinės staigmenos - vienas iš dažniausiai pasitaikančių piktnaudžiavimo procesu būdų. Paprastai jos kyla dėl procese dalyvaujančių šalių arba bylą nagrinėjančio teismo veiksmų ir pasireiškia per pavėluotą įrodymų pateikimą arba kitiems proceso dalyviams nesuprantamai motyvuotą teismo sprendimą.

Atsižvelgiant į tai, kad procesinės staigmenos lemia proceso vilkinimą ir tokiu būdu pažeidžia vieną iš esminių žmogaus teisių, t. y. teisę į tinkamą bylos išnagrinėjimą, jų atsiradimas dažniausiai vertinamas neigiamame kontekste ir bet kokiame teismo procese yra nepageidautinas. Siekiant užtikrinti tokių staigmenų negalimumo principo įgyvendinimą, teisės normos numato įvairias neigiamas pasekmes už tokį piktnaudžiavimą procesu (pvz., pavėluotai teikiamų įrodymų nepriėmimą, baudas, nuostolių atlyginimą, ar netgi teismo sprendimo panaikinimą).

Kita vertus, tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje atsiranda problema, kai procesinių staigmenų negalimumo principas prieštarauja kitiems ne mažiau svarbiems teisės principams. Tokiu atveju, teismams neretai iškyla poreikis nuspręsti, kurio principo apsauga yra svarbesnė (pvz., nepriėmus pavėluotai pateiktų įrodymų bus apsaugotas procesinių staigmenų negalimumo principas, tačiau gali būti pažeista teisė į gynybą). Vis dėlto, teismų praktikos analizė parodė, kad toliais atvejais lemiamą reikšmę turi staigmenos svarba bylos baigčiai. Taigi, kai kuriais atvejais procesinės staigmenos gali būti toleruojamos.

Nors Lietuvoje galiojantys teisės aktai teismams suteikia pakankamai daug procesinių staigmenų negalimumui užtikrinti reikalingų galių, teismų praktikos analizė parodė, kad minėtos priemonės vis dar taikomos retai, baiminantis neigiamų pasekmių (pvz., teismo sprendimo panaikinimo aukštesnės instancijos teisme). Vangus esamų priemonių taikymas staigmenų prevencijai užtikrinti, neretai skatina proceso dalyvius tuo piktnaudžiauti, todėl atvejų, kuomet įrodymai teikiami ne pasirengimo teismo posėdžiui stadijoje vis dar dažni.

Visa tai leidžia manyti, kad su procesinių staigmenų prevencija susijusios problemos dar nėra visiškai išspręstos, todėl tokių staigmenų negalimumo įtvirtinimo civiliniame procese klausimas toliau reikalauja papildomo dėmesio.

SUMMARY

Surprises in the court proceedings are one of the most frequent types of misuses. They usually result from the actions of the parties involved in the proceedings or the court hearing the case. Generally, they appear through the late submission of evidence or through incomprehensible judgement.

Given that such surprises lead to delays in the process and thus violate one of the fundamental human rights, i.e the right to a proper hearing of the case, its occurrence is always assessed in a negative context and is undesirable in any court proceedings. In order to ensure the implementation of the principle of avoidance of procedural surprises, the law foresees various negative consequences for this misuse (e.g. a rejection of late submitted evidences, penalties, damages, or even withdrawal of a judgment).

On the other hand, there are some problems in both, i.e. the doctrine of law and in the practice, where the principle of avoidance of procedural surprises contradicts other principles of law. In such a case, the courts often need to decide which principle is more important (e.g. a rejection of late submitted evidences will protect the principle of avoidance of surprises, but may violate the rights of the defense). The case-law analysis revealed that the significance of surprise to the final decision is a crucial criteria in the judgement process. Therefore, in some cases, procedural surprises can be tolerated.

Although the legislation in Lithuania provides courts with sufficient powers to fight with procedural surprises, the analysis has shown that these measures are still rarely applied, fearing negative consequences (e.g. withdrawal of a judgement). Scarce application of existing measures to prevent surprises often leads to misuse by the process participants. Due to the above mentioned reasons, there are still a lot of cases in which evidence is provided at the pre-trial stage.

Therefore, we can conclude that problems related to the prevention of procedural surprises have not yet been fully resolved and the issue of such surprises in the civil proceedings continues to require additional attention.